

SCHATRIJK

een uitgave van Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland

Texel

Colofon

Steunpunt
Monumenten
& Archeologie
Noord-Holland

SCHATRIJK Texel is een uitgave van het Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland en is een samenwerking tussen MOOI Noord-Holland en Stichting NMF. Het steunpunt wordt mogelijk gemaakt door de provincie Noord-Holland en de RCE. info@steunpunterfgoednh.nl www.steunpunterfgoednh.nl

Tekst en redactie Annika Blonk-van den Bercken, Ivo Vossen, Sander Hakvoort, Yvette Burnier (allen Stichting NMF).

Met bijdragen van Rob van Eerden (Provincie Noord-Holland), Michiel Bartels (Archeologie West-Friesland) en Marion Barth (Stichting Texels Museum)

Ontwerp en opmaak Lonke Beukenholdt, BLKVLD Uitgevers | Gelegenheidsboeken

Met dank aan Flip Woltering, Rob van Eerden (Provincie Noord-Holland), Michiel Bartels en Sander Gerritsen (Archeologie West-Friesland), het Provinciaal depot voor Archeologie Noord-Holland en Eliza van Rooijen (NMF Erfgoedadvies).

Beeldverantwoording

Annika Blonk (Stichting NMF) [19 onder, 47 rechts, 84, 85, 110 spread]
Archeologie West-Friesland [10, 64 spread, 67 boven, 67 onder, 68 spread, 68 boven, 77 boven links, 77 boven rechts, 77 onder, 86 spread, 90, 92 spread, 93]
BLKVLD [8, 9, 12 onder rechts, 14 spread, 16 onder, 20 boven, 24, 25 onder, 26, 27, 30

onder, 31, 34, 35, 37 midden, 39, 41, 44 spread, 47 links, 49, 51 onder, 59, 60 onder, 60 spread, 66, 76, 82 boven, 83 onder, 95, 99 onder, 108 onder, kaft achter]
Flip Woltering [51 boven]
Gemeente Texel [20 onder]
Govert Van Noort [25 boven]
Ivo Vossen (Stichting NMF) [6 spread, 17, 72 spread, 82 onder]
Jan Jaap Waverijn [48 boven, 48 links, 48 midden, 48 onder]
Michiel Bartels [12 boven]
Nationaal Archief [23, 74 boven, 74 onder, 89]
Peter Vos/Stichting NMF [18, 19 boven]
Noord-Hollands Archief [63, 78 boven]
Paul Kozowyk [31 boven]
Provinciaal Archeologisch Depot provincie Zuid-Holland [31 onder]
Provinciaal depot voor Archeologie Provincie Noord-Holland [kaft, 3, 12 onder links, 29 boven, 32, 33, 53, 55, 56, 70 spread, 78 onder, 80, 81, 83 boven, 83 midden, 96 spread, 99 boven, 103 boven, 103 onder, 105, 107 onder, 109, 110 vondsten]
Provincie Noord-Holland [5, 11, 37 onder, 38 midden, 96, 98 boven, 98 onder, 101 boven, 101 onder, 102, 104 boven, 106 boven, 106 onder, 107 boven]
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed [40, 42, 50, 88]
Rijksmuseum [69 boven]
Rijksmuseum van Oudheden [28, 29 onder, 62, 63]
Rob van Eerden [13 boven]
Stadsarchief Amsterdam [46]
Stichting Texels Museum [36 links, 36 rechts]

Zorgvuldigheid is betracht om van elke foto de eigenaar c.q. de fotograaf te vermelden. Organisaties en personen die menen dat bepaalde rechten bij hen liggen, kunnen contact opnemen met de redactie.

December 2023.

Inhoudsopgave

Voorwoord Jelle Beemsterboer	4
Inleiding Rob van Eerden en Michiel Bartels	8
Artikel De ondergrond van... Texel	14
Interview Remko van de Belt	20
Artikel De Hoge Berg: topje van de (ijs)berg?	24
Vondsten Bewonderen...	32
Blog Marion Barth	34
Vondsten De gouden hanger van Texel	37
Artikel Archeologie aan de oppervlakte	40
Artikel Zoet water voor Zeelieden	44
Vondsten Collectie Waverijn	48
Interview Flip Woltering	50
Artikel Het verhaal van de Sommeltjesberg	60
Artikel Waddenzeedijk in profiel	64
Vondsten Bewonderen...	70
Artikel Fort de Schans op Texel	72
Artikel Weegeswaal	84
Vondsten Bewonderen...	86
Artikel Ringwalburg in Den Burg	88
Artikel Den Burg Beatrixlaan, een begrip in de archeologie	96
Vondsten in de tijd	110

Blauwe fles of karaf uit 1650-1700, gevonden in de Koetebuurt-Wierstraat, Oosterend

“Van de unieke geschiedenis van Texel is natuurlijk veel zichtbaar, maar onder de grond zijn er nog veel verhalen te ontdekken over Texel en onze voorvaderen.”

Altijd als ik vanaf de boot Texel oprijd, voel ik de ontspanning van het eiland. De unieke omgeving maakt dat zelfs een zakelijk bezoek voelt als vakantie. Dat Texel zo'n heerlijk eiland is, komt mede door de unieke ontstaansgeschiedenis. Die geschiedenis vieren wij met deze uitgave 'Schatrijk Texel'.

Van de unieke geschiedenis van Texel is natuurlijk veel zichtbaar, maar onder de grond zijn er nog veel verhalen te ontdekken over Texel en onze voorvaderen. Archeologen helpen ons deze verhalen te vinden en verbinden ons met die voorvaderen door hun verhalen weer tot leven te wekken.

In Noord-Holland kunnen we genieten van maar liefst vier UNESCO Werelderfgoedlocaties, waaronder de Waddenzee. Hier is Texel onderdeel van. We zijn natuurlijk trots op ons archeologisch erfgoed en zijn blij dat ook buiten Nederland wordt gezien hoe bijzonder onze geschiedenis is. We investeren daarom in behoud, restauratie en herbestemming. Met ons archeologiemuseum Huis van Hilde maken we ons erfgoed zichtbaar en toegankelijk voor een breed publiek.

Belangrijke rol gemeenten

De provincie stimuleert en inspireert gemeenten om via archeologisch erfgoed het gedeelde verleden van hun inwoners te tonen, in het bijzonder over de 10 archeologiegebieden die door de provincie zijn aangewezen. Dit zijn gebieden met een bovenregionale archeologische waarde. Als provincie vinden we het namelijk belangrijk dat gemeenten die historische gebieden goed benutten én beschermen bij het vormgeven van hun omgeving. Door partijen samen te brengen, kennis te delen en te laten zien zijn archeologische vindplaatsen niet alleen iets van 'vroeger': ze zijn ook onderdeel van het huidige landschap waar wij wonen en werken. Zo blijven wij, maar ook toekomstige generaties, verbonden met ons verleden.

Bodem van Texel

De oude, prehistorische kern van Texel is één van de 10 archeologiegebieden in Noord-Holland. Texel is misschien zelfs het meest fascinerende deel van archeologisch Noord-Holland. De zeer oude, hoge en droge keileem- en dekzandkop is al tienduizenden jaren een toevluchtsoord voor onze verre voorouders. Op Texel werd gejaagd, gewoond en het was een centraal punt voor de (internationale) scheepvaart. In deze prachtig geïllustreerde uitgave van Schatrijk vertellen kenners van het eiland het verhaal van de Texelse bodem. ♦

*Jelle Beemsterboer
Gedeputeerde Cultuur,
provincie Noord-Holland*

SCHATRIJK

Texel

Archeologen worden onrustig van Texel

Texel is voor velen synoniem aan vakantie, rust, brede zandstranden en een fraai landschap. Archeologen worden daarentegen onrustig van Texel. Het is een groot eiland met een nog omvangrijker archeologisch verleden. Van rust voor de archeologen is in de afgelopen 50 jaar geen sprake geweest. Veel archeologische opgravingen vonden plaats met sprekende resultaten. Texel is, onder andere door de extreme ouderdom van het eiland (namelijk: grotendeels gevormd door de gletsjers in de ijstijd) zonder twijfel de rijkste archeologische gemeente van Noord-Holland, mogelijk zelfs van heel westelijk Nederland. Op Texel vind je alles... als je goed zoekt en er mee om weet te gaan.

Doordat het eiland toen, nu en in de toekomst in ontwikkeling is, met nieuwe woonwijken, wegen, dijkbouw en accommodatie voor de toeristen, moesten steeds grote stukken van het bodemarchief worden onderzocht. Toch zijn helaas niet alle archeologische kansen die het eiland biedt tot dusverre helemaal onderkend en benut. De ontwikkelingen op het eiland renden de laatste decennia eigenlijk ietwat op de wetenschap vooruit. Gedegen kennis van zaken wordt gelukkig de laatste jaren beter gebruikt om de vroege geschiedenis van Texel te ontrafelen en te benutten. De gemeente Texel en de provincie Noord-Holland zijn daar gelukkig vandaag de dag heel bewust mee bezig, tot grote tevredenheid van velen.

Ook nu nog hebben de Waddeneilanden een aanzuigende werking op mensen. Texel verwelkomt jaarlijk 1 miljoen toeristen op een bevolking van 13.500 mensen

De beste blik op het eiland is vanaf het hoogste punt, de Hoge Berg, wel 15 (!) meter boven de zeespiegel. Voor Noord-Hollandse begrippen onmetelijk hoog. Op en rond deze keilembult bevinden zich de oudste vondsten uit de steentijd, vuurstenen werktuigen van lang geleden. De bronstijd is over het gehele oude land terug te vinden, want men moet zich bedenken dat de ‘eilanden’ Texel en Wieringen tot ver in de middeleeuwen gewoon aan het vasteland vast zaten. We kennen uit de bronstijd veel nederzettingssporen met greppelstructuren, maar ook aardewerk, slachtafval, sieraden en dergelijke. In de IJzertijd komt Texel echt tot leven overal op het oude land zijn boerderijen en zelfs een heel prehistorisch dorp ten noordwesten van het huidige Den Burg. Het grote onderzoek aan de Beatrixlaan in Den Burg legde een complete nederzetting bloot die daar honderden jaren heeft gelegen. Over dit opmerkelijke onderzoek zijn recentelijk twee omvangrijke rapporten gepubliceerd.

”De strijd tegen de zee wordt pas later gewonnen als grote zeedijken van wel 2 meter hoog worden aangelegd”

Archeologie West-Friesland heeft in 2021 archeologisch onderzoek uitgevoerd in de Kantoorstraat van Den Burg. Men trof een deel van de middeleeuwse ringwal aan

In de middeleeuwen zien we dat Texel in ander vaarwater komt. In de verdediging van het Friese rijk wordt een onregelmatige ringwal aangelegd waar de bevolking in tijden van nood met have en goed naar toe kan vluchten. De wal zal ook het eiland kunnen hebben verdedigd. In deze periode, waarover we weinig geschreven kennis hebben, wordt Texel gekerstend. Er verschijnen houten kapellen

en later ook tufsteen kerken bij de dorpjes op het eiland. Alhoewel door metaaldetectie zeer veel vondsten zijn gedaan, waaronder Vikingzilver, is het nog een open vraag of de Vikingen werkelijk Texel hebben aangedaan, geplunderd of zelfs bewoond.

In de late middeleeuwen krijgt de mens steeds meer grip op het landschap. Slenken worden afgedamd, kades opgeworpen. De strijd tegen de zee wordt pas later gewonnen als grote zeedijken van wel 2 m hoog worden aangelegd. Deze geven niet de veiligheid die wij nu kennen maar voorkwamen een voortdurend onderlopen van het bouwland. Ook buiten de dijken op de mientgronden en de kwelders loopt het vee, wordt gevist, op vogels gejaagd en vooral eieren geraapt. Het eiland levert veel gezond voedsel.

Wanneer de strijd om de macht tussen de Geuzen en de Spanjaarden losbrandt in de late 16de eeuw krijgt Texel het zwaar te verduren. Dorpen worden platgebrand, de bevolking gemolesteerd. Uiteindelijk wint de Prins van Oranje en laat fort De Schans bouwen om de Spanjaarden uit de Waddenzee te houden. Dat lukt. Het betekende voor schepen op de Rede van Texel veiligheid en de garantie dat de Nederlandse expansie overzee kon beschermd vanaf het eiland. Op dat moment is ook te zien dat de welvaart op Texel toeneemt. Huizen worden gebouwd van baksteen, boerderijen worden steeds grotere stolpboerderijen met schapenboeten. Alleen met de kloosters loopt het slecht af. Dit worden weeshuizen of ruïnes waar bouw materiaal uit kan worden gesloopt.

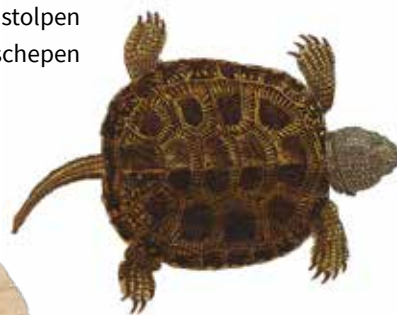
Uit de archeologische vondsten is te zien dat de internationale scheepvaart veel brengt, exotisch aardewerk, een schildpad en vermoedelijk ook veel nieuwe soorten voedsel. Bij storm leiden regelmatig schepen schipbreuk, waardoor de beroemde (of beruchte?) Texelse jutters kisten met wijnflessen, zakken met koffie en bouwhout van het strand kunnen halen. Niet alleen op het eiland zelf maar ook op de onbewoonde zandplaat Razende Bol spoelt van alles uit de schepen aan. Het door jutters gevonden scheepshout en bouwhout wordt nu nog aangetroffen in de woonhuizen en stolpen en zelfs serviesgoed en fraaie lege flessen uit de gestrande schepen vinden we daar soms terug.

Michiel Bartels, gemeentelijk archeoloog van Texel

Bij de Hoge Berg is deze bijl tevoorschijn gekomen, en dateert van ca. 2850-2000 v.Chr.

De Europese moerasschildpad (Emys orbicularis) zal er in 1700 vermoedelijk ongeveer zo uit hebben gezien. Of de schildpad levend of reeds dood uit Zuid-Europa is meegenomen weten we natuurlijk niet

Rob van Eerden, beleidsadviseur bij provincie Noord-Holland

In de late 19de eeuw komt het toerisme op gang. De gegoede burgerij vermaakt zich en het strand wordt populair. Hotels en pensions verrijzen, een reguliere bootverbinding komt tot stand. Het vermaak laat sporen achter. Van de hotels en het strandleven vinden we cosmetica, serviesgoed en champagneflessen. De lokale bevolking moet hard werken, maakt het de toeristen voor hun rust maar ook vermaak naar de zin.

Van al deze fases in de Texelse (pre-)historie vinden we de getuigenissen in de bodem. Het Texelse verleden blijkt het onderzoeken waard. De schatkist met het erfgoed van Texel is geopend, veel is te vinden in deze glossy, zeker is dat meer moois zal volgen. ♦

*De Hoge berg (links) met de
tuunwallen langs het wan-
delpad*

De ondergrond van... Texel

Wanneer we de vorming van het eiland Texel willen begrijpen, kunnen we niet om het naburige voormalige eiland Wieringen heen. De vorming van beide gebieden kent een vrijwel identieke ontstaansgeschiedenis. Ze zijn beide een relict uit lang vervlogen tijden. Meer precies het Pleistoceen: het tijdperk van de ijstijden. Tijdens de voorlaatste van die ijstijden, het Saalien (ongeveer 240.000 tot 130.000 jaar geleden) werden grote aaneengesloten gebieden van Europa, inclusief het noordelijke deel van het huidige Nederland, bedekt door een zuidwaarts uitbreidende ijskap. Het oprukkende ijs duwde onderliggend bodemmateriaal en alles wat het op zijn pad tegenkwam vooruit tot stuwwallen. De stuwwallen van de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug zijn gevormd in deze periode en bestaan vooral uit opgestuwd materiaal dat ooit door rivieren (met name de Rijn) is afgezet. Onder en door het ijs zelf werd ook bodemmateriaal afgezet, in de vorm van keileem: een ongesorteerd mengsel van keien, grind, zand, klei en leem. Vooral in Drenthe wordt dit keileem nog dicht onder het oppervlak aangetroffen. Plaatselijk werd het pakket aan keileem door het ijs opgestuwd tot keileembulten. (Voormalige) eilanden als Schokland, Urk en dus ook Wieringen en Texel zijn daar bekende voorbeelden van. Tussen de keileembulten van Texel en Wieringen lag een zogenaamde tongbekken: een diep uitgesleten laagte als gevolg van een gletsjertong.

Dit bot van de Wolharige neushoorn (Coelodonta antiquitatis) lag aangespoeld op het strand de Hors. Toen het noordzeebekken nog niet was volgelopen, was het een vruchtbaar en goed leefbaar gebied

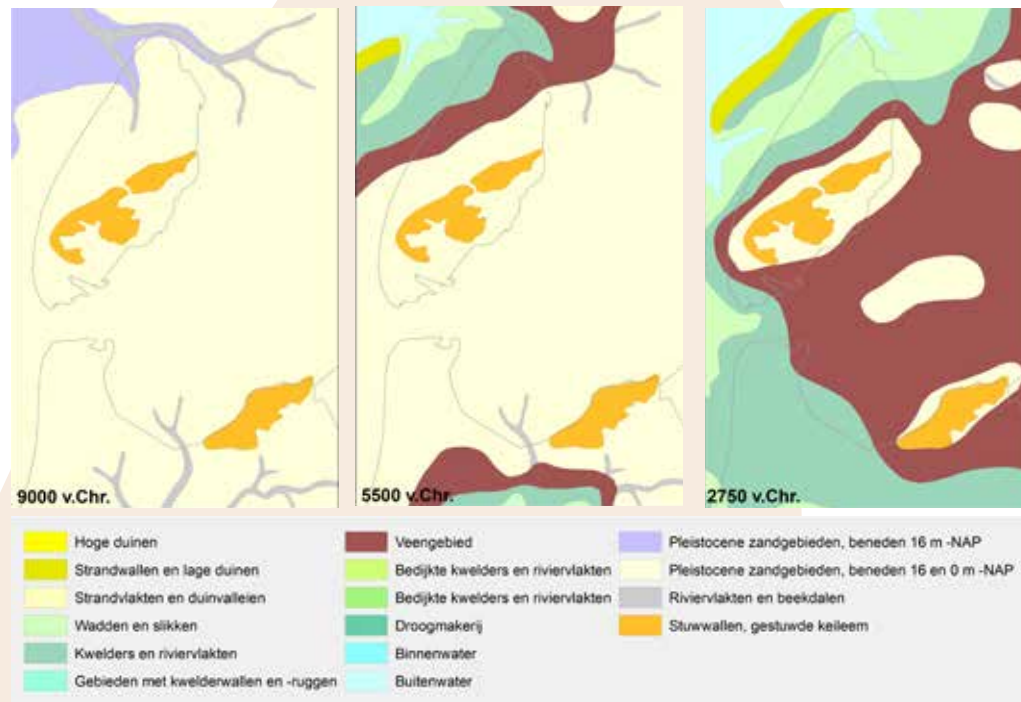

De Hoge berg op Texel is een van de keileembulten die nog steeds zichtbaar is

Aan het eind van de laatste ijstijd, het Weichselien (tot ca. 12.000 jaar geleden), heerste er een koud en guur poolklimaat, met nauwelijks begroeiing. Harde wind stootte zand op vanuit de kustlijn richting het binnenland. Dit zogenaamde dekzand bedekte grote delen van het landschap, waaronder ook grote delen van de keileembulten van Texel en Wieringen, met uitzondering van de hoogste delen zoals de Hoge Berg (ca. 15 m +NAP). Hier ligt tot vandaag de dag het keileem zo goed als aan het oppervlak.

Ook tijdens het Weichselien was er sprake van een grote ijskap, maar deze bedekte niet het Nederland zoals we dat nu kennen. Grote delen van de huidige Noordzee lagen droog. Texel was dus allesbehalve een eiland en dat zou ook lang zo blijven. Vanaf het einde van de laatste ijstijd werd het klimaat warmer, waardoor de ijskap smolt, de zeespiegel gestaag steeg en de Noordzeebekken geleidelijk vol liep. De kustlijn schoof steeds verder richting het oosten op. Texel lag aldus vanaf ca. 1500 v.Chr. wel aan zee, maar van een eiland nog steeds geen sprake.

Wanneer is Texel dan wel een eiland geworden? Dat was pas in 1170 n.Chr., ten tijde van de Allerheiligenvloed. Als gevolg van deze stormvloed is Texel afgezonderd van Noord-Holland. De toch al fragiele kustlijn van strandwallen ter hoogte van het huidige Marsdiep werd doorbroken door de zee. Omdat de inbraak zo heftig was dat de achtergelegen Zuiderzee werd bereikt, ontstond een zichzelf uitbreidend zeegat dat Texel definitief scheidde van het vasteland. Het werd pas écht een eiland toen in de 14e eeuw ook de

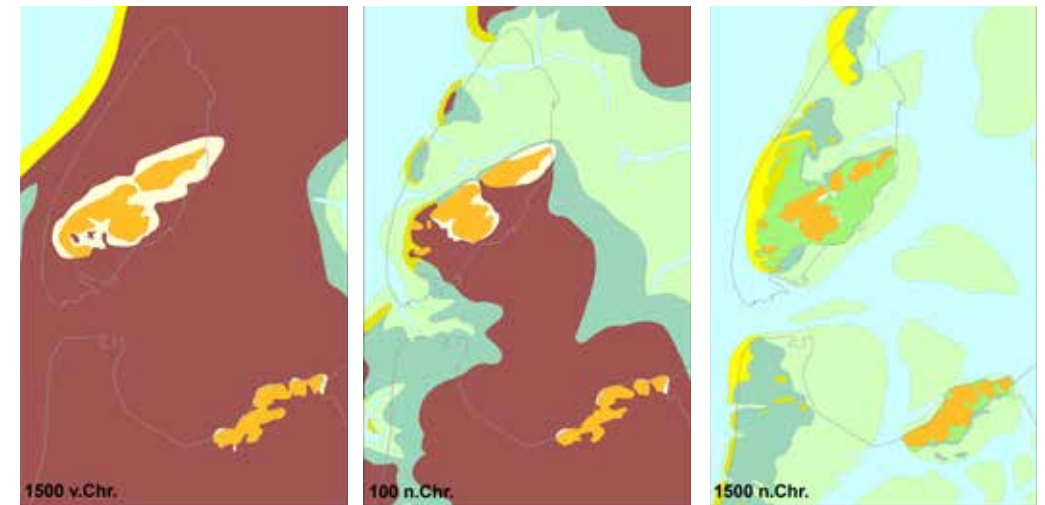

verbinding met Friesland in de vorm van een uitgestrekt veengebied, de Moerwaardt, door stormvloeden werden overstroomd en weggeslagen. Het is ook in deze periode dat het Marsdiep uitgroeide tot een zeevat van betekenis.

Direct na deze stormvloed bestond Texel voornamelijk nog uit de keileembult van het Oude Land. Doordat zand vanuit de zee richting deze keileembult werd opgeblazen, ontstond ten westen van het Oude Land een strandwal met direct daarachter een strandvlakte. Het eiland werd als het ware groter. Ten noorden van het Oude Land ontstond de strandwal van Eijerland. De twee kleine stukjes Texel waren gescheiden door een wad- en kweldersysteem, waardoor lagere delen met zeeklei werden afgedekt.

In de 16e en 17e eeuw nam de mens steeds meer het heft in handen. Zo werden de twee eilandkernen Oude Land en Eijerland door een stuifdijk verbonden, en werden kwelders ingepolderd door het aanleggen van dijken. Zo groeide het eiland tot de vorm die het nu heeft. De Prins Hendrikpolder en de Eijerpolder waren tot voor kort

Het ontstaan van Texel in beeld. De ondergrond is gebaseerd op kaarten van Peter Vos et al. uit 2018. De keileembult is op alle kaarten goed zichtbaar

de jongste stukjes Texel. Na het veelvuldig doorbreken en herstellen van de stuif- of zanddijk is men hier in 1926 mee gestopt. Het gat in de kustlijn werd opengelaten en sindsdien bestaat daar een actieve kwelder: de Slufter.

Aan de westzijde van het eiland liggen de duinen nog tegen de huidige Noordzee aan. Deze duinen hebben als fysieke verschijningsvorm een provinciale bescherming gekregen doordat ze tot Aardkundig Monument zijn verklaard. Hierdoor worden grootschalige ontwikkelingen die het duinenlandschap te veel aantasten voorkomen, en behoudt het landschap zijn unieke karakter. ♦

Zwerfkeien
Op Texel kom je op verschillende plekken zwerfstenen tegen, zoals in De Waal, Den Burg en in natuurgebied de Waalenburg, net buiten het archeologiegebied. Deze stenen zijn tijdens de voorlaatste ijstijd (Saalien) door landijs uit Scandinavië meegevoerd en bij terugtrekking van het ijs hier achtergelaten. De typische vorm van deze keien, met een vlakke onderkant, verraadt de slijtage van deze stenen tijdens hun langdurige reis.

“Elke keer dat er in Den Burg weer iets gaat gebeuren, kan dat nieuwe informatie opleveren”

Texel

‘Dus de jurk valt af?’, wil wethouder Van de Belt toch nog even checken. ‘Ja dat klopt: die valt af’, is ons resolute antwoord. Dit is alweer de achtste Schatrijk, de serie archeoglossy’s over de tien archeologiegebieden van Noord-Holland. Texel valt binnen twee van die gebieden: het Oude Land en De Reede van Texel (de Waddenzee bij Texel). Deze Schatrijk gaat over de archeologie van het Oude Land; scheepswrakken en hun inventaris – hoe intrigerend ook – blijven deze keer nog buiten beschouwing.

Remko van de Belt is wethouder archeologie, monumenten en erfgoed van de gemeente Texel

Op onze in elke Schatrijk terugkerende vraag aan wethouders ‘Wat vindt u de mooiste vondst van dit archeologiegebied’, moet Van de Belt dus op zoek naar een ander voorbeeld. Maar dat heeft hij verrassend snel paraat: ‘Ik weet ook niet of het archeologieverhaal van Texel nu in mooie objecten zit. Het gaat naar mijn idee eerder om het verhaal erachter. En dan is het verhaal van de burcht van Den Burg dat mij persoonlijk het meest aanspreekt.’ Hoewel van de middeleeuwse vesting van Den Burg geen resten aan het oppervlak zichtbaar zijn, doet het opvallend cirkelvormige stratenpatroon in het centrum daar wel aan denken. Dit is al lange tijd een punt van discussie in de archeologie.

Na de eerste onderzoeken in de oorlogsjaren door nota bene de DuitseInselkommandantvanTexelisdecennialangmaarmondjesmaat nieuwe informatie naar boven gekomen. In de afgelopen jaren is op

enkele plekken archeologisch onderzoek verricht dat al tot nieuwe inzichten heeft geleid over de ontwikkeling van de vesting. En ook de komende tijd staan er nog enkele onderzoeken op stapel. Van de Belt kijkt daar naar uit, want ‘elke keer dat er in Den Burg weer iets gaat gebeuren, kan dat nieuwe informatie opleveren.’ Aan het woord zijn Remko van de Belt, wethouder van de gemeente Texel met onder andere erfgoed en archeologie in zijn portefeuille, en Anouschka Witte, beleidsambtenaar erfgoed binnen de gemeente. Beide zijn Texelaars. Witte: ‘Geboren, getogen én teruggekeerd.’ Dat geldt ook voor Van de Belt. Beide zijn voor een vervolgstudie ooit naar het vaste land uitgeweken, maar inmiddels – Van de Belt na een afwezigheid van 18 jaar – weer terug op het eiland.

Van de Belt en Witte betwijfelen of de aanwijzing van het archeologiegebied door de provincie bekendheid geniet onder de bevolking. Van de Belt: ‘Maar wat je op Texel wel ziet, is een enorme verknochtheid aan het eiland en daarbinnen ook nog eens heel sterk de verknochtheid aan het Oude Land. Dus wat het betekent voor de mensen en de maatschappij hier? De mensen zullen het zien als erkenning dat wij in een heel bijzonder gebied wonen, waarvan Texelaars natuurlijk altijd al zeggen: ‘Dit is het mooiste gebied ter wereld’.

Dat het op die manier leeft, zie je bijvoorbeeld ook terug in de betrokkenheid van vrijwilligers en verenigingen. Van de 14000 inwoners zijn er bijvoorbeeld 1000 lid van de historische vereniging. ‘Dat is toch een aardige score.’ En naast actieve duikersclubs zijn ook op land diverse amateurarcheologen actief. Een ‘probleem’, dat overigens landelijk speelt, is dat veel van deze mensen op leeftijd zijn. Om continuïteit te garanderen moeten ook jongere generaties worden betrokken.

Witte: ‘Dat is wel een uitdaging. Op Texel zie je dat er minder jongeren blijven hangen. Die gaan naar vasteland voor een studie.’

Van de Belt: ‘Ik denk dat het de uitdaging wordt om de veertigers en de vijftigers die hier weer zijn komen wonen of zijn blijven wonen, te activeren en te motiveren om aan de slag te gaan met het verleden.’

Witte: ‘En om de jeugd te bereiken zijn in het verleden wel

lespakketten samengesteld, maar die zijn verouderd en niet digitaal. De gemeente werkt samen met een cultuurcoach om erfgoededucatie weer nieuw leven in te blazen. Maar scholen betrekken is lastig, want die hebben al veel op hun bordje.'

Wat zeker ook bijdraagt aan het betrekken van bewoners zijn lezingen en open dagen die worden georganiseerd bij opgravingen door Archeologie West-Friesland, dat veel archeologisch onderzoek uitvoert op het eiland en de gemeente adviseert op gebied van archeologie.

En op een eiland als Texel, waar op een zomerdag tot drie keer meer toeristen zijn dan eilandbewoners, kunnen erfgoed en toerisme elkaar mooi versterken. Van de Belt: 'Als je op de VVV website kijkt of op die van een van de andere grote aanbieders hier, dan gaat het al vrij snel over de historie van het eiland. Het is toch een unique selling point.' Zo is er de Gouden Driehoek, het gebied tussen Oudeschild, de Schans en de Hoge Berg, waar wandel- en fietsroutes langs veel (cultuur)historie voeren. 'Laten zien wat daar gebeurt.' En is gebeurd. Het nadeel van archeologische vindplaatsen is dat ze niet direct zichtbaar zijn. Informatieborden met QR codes kunnen daarbij helpen. Witte: 'Alleen, bij QR codes haken Duitse toeristen dan weer af, haha.'

Van de Belt had het eerder al over het verhaal achter de vondsten. De archeologische onderzoeken op Texel leveren niet altijd spectaculaire vondsten op, maar deze vondsten vertellen kleine verhaaltjes en samen het grote verhaal.

'Vroeger vonden we het misschien leuk om naar een scherf te kijken. De nieuwe generatie heeft iets anders nodig om een zelfde ervaring op te roepen.' En het mooie is natuurlijk, dat het tegenwoordig ook anders kán. 'Het verhaal zichtbaar maken hoeft niet heel ingewikkeld te zijn.' Van de Belt ziet wel iets voor zich om bijvoorbeeld De Schans – nu toch een beetje leeg – wat meer leven in te blazen. Misschien wel door barakken terug te bouwen? Het roept vragen op als: 'Met wie hadden we toen ruzie?'. 'We': Van de Belt ziet zichzelf even niet alleen als een Texelaar, maar zelfs een uit de 16e eeuw. ♦

► *Kaart uit de inventaris van de verzameling binnenlandse kaarten Hingman, ca. 1500-1813*

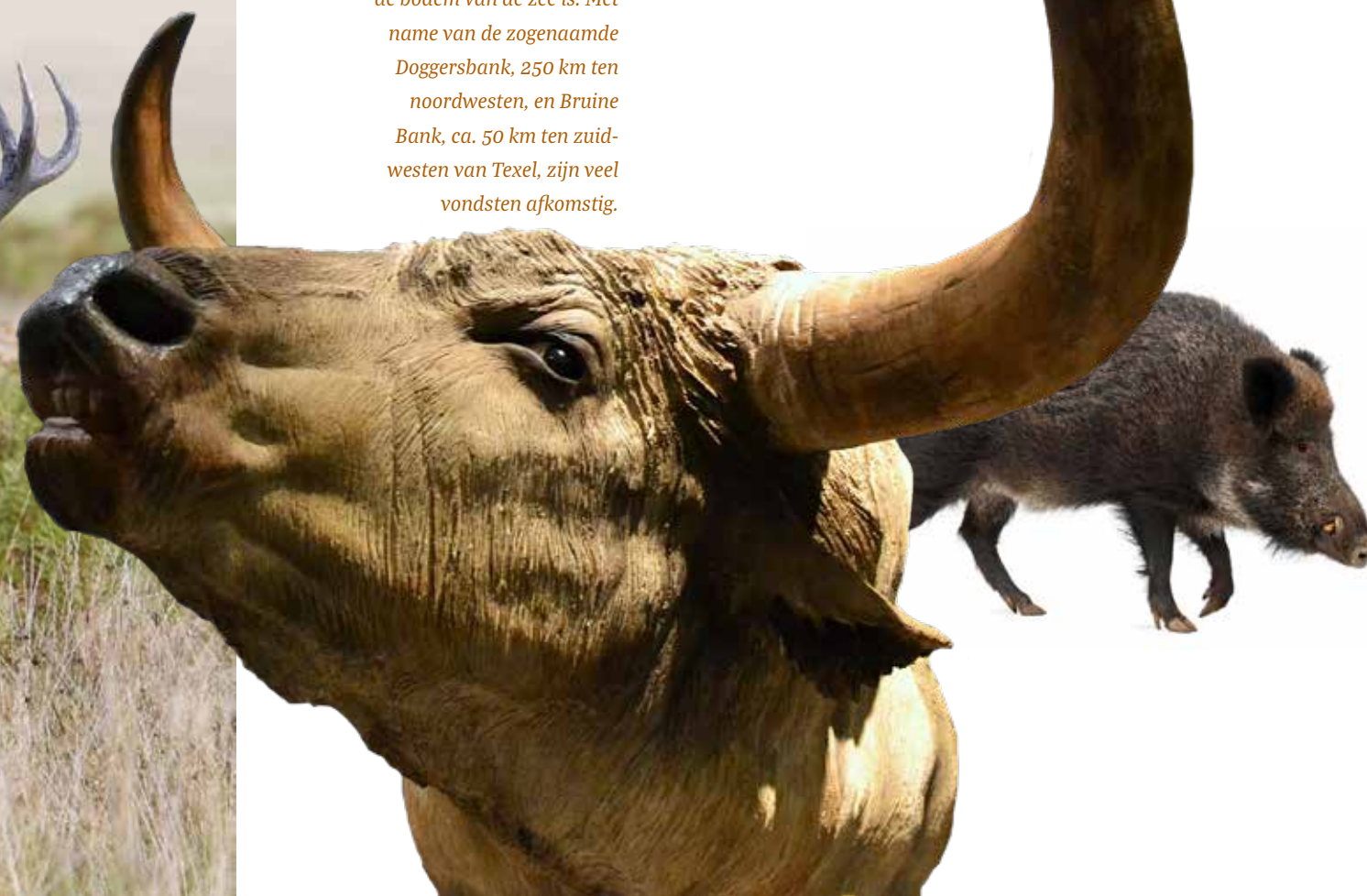

*Van edelhert, oeros en zwijn
zijn botten gevonden*

De Hoge Berg: topje van de (ijs)berg?

Dit versierde edelhertgewei behoort tot de mooiste prehistorische vondsten die op Texel zijn ontdekt. Het is tevoorschijn gekomen uit de netten van de Texelse kottervisser Adrie Vonk. Opgevist dus, en wel op behoorlijke afstand van Texel. Toen in de ijstijd de Noordzee grotendeels droogstond, leefden er mensen op wat nu de bodem van de zee is. Met name van de zogenaamde Doggersbank, 250 km ten noordwesten, en Bruine Bank, ca. 50 km ten zuidwesten van Texel, zijn veel vondsten afkomstig.

Eén van de redenen dat een groot deel van Texel als provinciaal archeologiegebied is aangewezen, is de aanwezigheid van vondsten uit de oude en midden steentijd. Deze behoren tot de oudste archeologische vondsten van Noord-Holland. Dat heeft te maken met de landschappelijke situatie op Texel (zie artikel 'De ondergrond van Texel'). In vrijwel heel Noord-Holland is het oppervlak uit de oude en midden steentijd in de vele eeuwen erna afgedekt door metersdikke lagen veen, klei en duinzand. De kans om daar resten van vóór de nieuwe steentijd terug te vinden is gewoon heel klein. Uitzondering hierop vormen het Gooi, Wieringen en het 'oude land' van Texel. Niet helemaal toevallig behoren alle drie deze streken ook tot de tien provinciale archeologiegebieden van Noord-Holland.

Alle steentijdvondsten van Texel zijn afkomstig van de Hoge Berg en omgeving, het Oude Land. Of ze komen van de Doggersbank, spoelen aan op het strand en worden daar gevonden. Maar dat betekent allerminst dat in die vroege periode alleen op het Oude Land mensen hebben geleefd. We kunnen ook op Texel verwachten dat veel vindplaatsen zijn afgedekt door latere afzettingen van duinzand en zeeklei. Dus wie weet wat er uit die perioden nog verscholen ligt onder de polders en duinen. Onderzoek naar deze heel vroege

Steentijden

De oude steentijd (paleolithicum, tot ca. 9000 v.Chr.) valt in de laatste ijstijd, de Weichsel-ijstijd, wanneer grote delen van Europa bedekt waren met ijs en de Noordzee vrijwel droog lag. De midden steentijd (mesolithicum, ca. 9000 - ca. 5000) is de overgangperiode van de ijstijd naar een warmer klimaat. De mensen waren tot dan toe nog jager-verzamelaars. Dat veranderde in de nieuwe steentijd (neolithicum, ca. 5000 - 2000 v.Chr.). Deze periode valt samen met de komst van de eerste boeren

bewoningsfase van Texel is heel interessant. Goed archeologisch (wetenschappelijk) onderzoek en natuurwetenschappelijke technieken zijn daarbij erg belangrijk. Zo kunnen vondsten en sporen in de bodem worden gedateerd en kan vastgesteld worden of er sprake is van een vindplaats uit de steentijd.

Spaarzame resten uit de steentijd

Tot in de nieuwe steentijd leefden mensen als jagers-verzamelaars. Men trok rond binnen een groot gebied en bivakkeerde voor niet al te lange tijd (gedurende één seizoen of korter) in tijdelijke kampjes. Van nederzettingen met boerderijen gebouwd met houten palen was pas sprake in de loop van de nieuwe steentijd. Vóór die tijd waren het vermoedelijk hutjes en tenten waarin men bivakkeerde. De plek hing samen met zaken als de aanwezigheid van beschutte overwinteringsmogelijkheden, voedsel en grondstoffen. De sporen van dit soort bouwsels zijn vrijwel nooit bewaard gebleven, en als dat al het geval is, betreft het sporadische resten. Sommige kampjes werden niet gebruikt om te bivakkeren, maar waren alleen in gebruik voor speciale doeleinden. Archeologen spreken van een 'special purpose camp'. Het kan gaan om plekken waar bijvoorbeeld vuursteen werd bewerkt. Aanwijzingen daarvoor zijn afval van dierenbot of splinters van vuursteen door het aanscherpen van bijlen.

Meters duinzand dekt mogelijke vindplaatsen af

De aanwezigheid van een intact oud oppervlak is een voorwaarde om dit soort resten nog te kunnen vinden. Die kans is echter klein: ofwel het oude oppervlak is te diep gelegen, ofwel het ligt juist (te dicht) aan het huidige maaiveld. In dat laatste geval is het oude oppervlak vrijwel altijd omgeploegd. De vondsten die wel zijn gedaan, zijn dan meestal ook oppervlaktevondsten: vondsten die door ploegen en natuurlijke bodemwerking (denk aan molshopen en dergelijke) aan het oppervlak zijn gekomen. Dergelijke vondsten liggen dus niet meer in de oorspronkelijke laag (context), maar geven nog altijd een globale indicatie van aanwezigheid van een vindplaats als geheel. Een ander nadeel wanneer onze kennis voornamelijk gebaseerd is op oppervlaktevondsten is dat organische resten per definitie vrijwel altijd ontbreken. Eenmaal blootgesteld aan de elementen blijven deze materialen niet bewaard.

Soms spoelen vondsten aan op het strand, of worden ze gevonden in opgespoten zand. Zoals de getande spitzen, gemaakt van been en gevonden op de maasvlakte (9000 tot 4500 v.Chr), of de hakbijl gemaakt van gewei van edelhert rechtsboven. Deze laatste is 8000 tot 6000 jaar v.Chr. gemaakt

Vuurstenen vuistbijl

Botten, steen en...

Uit de steentijd worden daardoor vooral vondsten van steen en bot gevonden. Geslachte dieren waren van groot belang voor de mens in de steentijd. Niet alleen het vlees als voedsel, maar ook de huiden voor kleding, tenten en schoeisel. Geweien en botten kon men goed gebruiken als gereedschappen en benodigdheden voor de jacht en visserij. Grote tot minuscule beschadigingen kunnen experts iets zeggen of dit intentionele snij of slachtsporen zijn en over hoe dergelijke materialen zijn behandeld. Ze wijzen op het verwijderen van vlees, huid en het gewei, maar ook op het stukslaan van de botten om het beenmerg te kunnen verorberen: ook nu nog een voedzame lekkernij.

De bewerkingssporen zijn veroorzaakt door diverse gereedschappen die de prehistorische mens tot zijn beschikking had. Dit gereedschap – bijlen, schavers en een boor – vervaardigde men vooral uit vuursteen. Zandsteen werd ook wel gebruikt als slijpsteen. Ook sommige dierenbotten zelf zijn bewerkt en gebruikt als gereedschap

om karkassen te bewerken. Zo werden bijlen vervaardigd uit een grote botten (pijpbteen) van oerossen, en zijn zogenaamde schavers gefabriceerd van wervels, ribben en pijpbteenen. Harpoen werden wel gemaakt van een rib.

Pek!

Botmateriaal en steen werd ook in combinatie gebruikt, waardoor gereedschappen ontstonden die voor een bepaald doel dienden. Om een en ander goed aan elkaar te verbinden, was een soort lijm nodig. In deze periode was dat pek, of teer.

Pek (of teer) werd al vroeg in de prehistorie door mensen gemaakt, was al bekend; Neanderthalers gebruikten het 50.000 jaar geleden al. Pek verkrijgt je uit berkenbast, sommige andere houtsoorten en steenkool. Het maken van pek uit berkenbast is een uitgekiend procedé waarbij de bast wordt verhit tot meer dan 300°C onder zuurstofarme condities, zonder dat het te heet wordt en verbrandt.

Experimenteel vervaardigde spits, aan schacht bevestigd met berkenpek. Daaronder berkenpek zoals het eruit ziet als het net gemaakt is

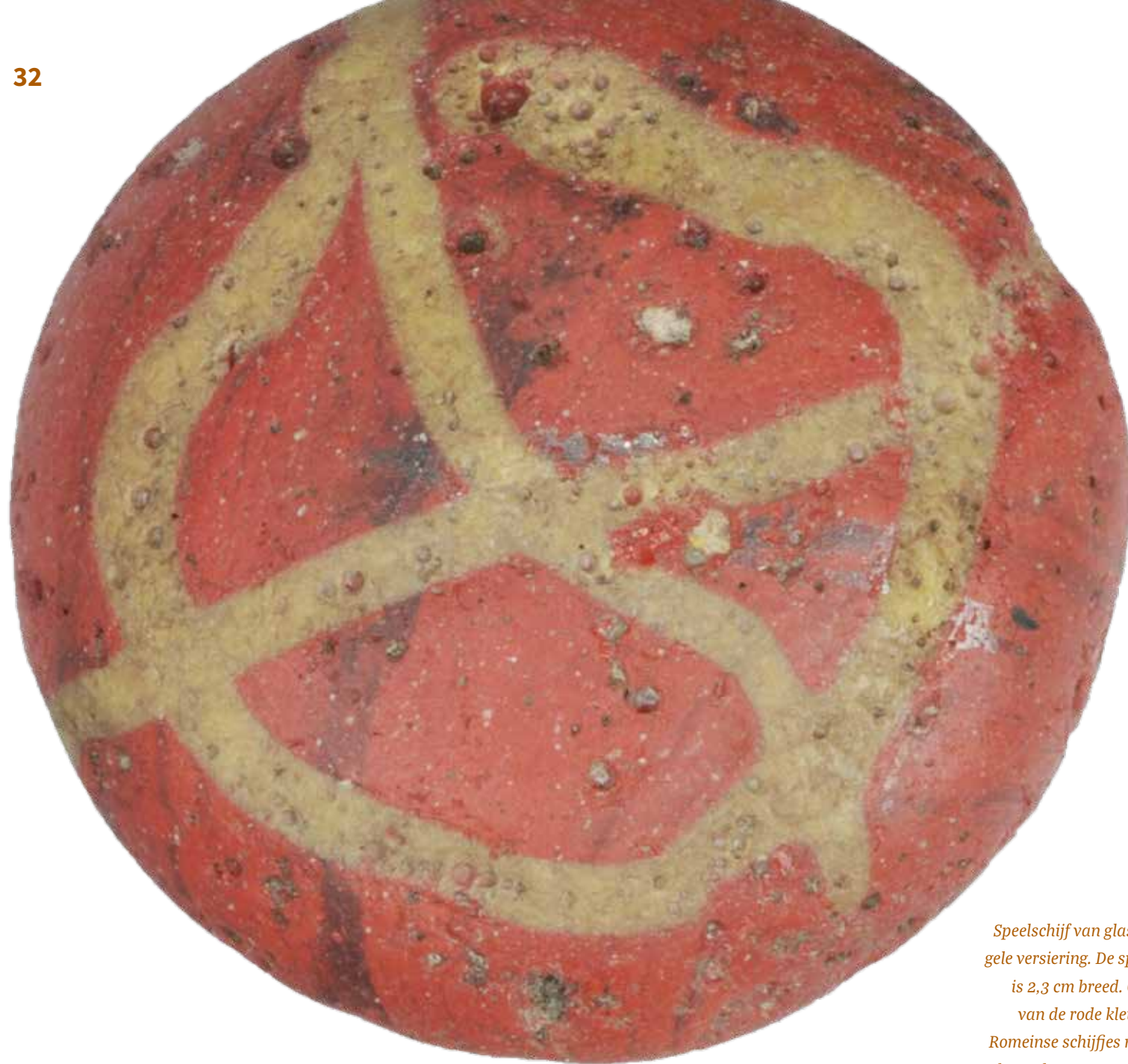

De pek wordt daaruit opgevangen.

Pek werd als een soort lijm, of beter, een soort montagekit gebruikt. Hiermee kon men bijvoorbeeld pijlpunten bevestigen in een schacht van de pijl. Bij een opgraving in Schipluiden (Zuid-Holland) is een brokje pek teruggevonden met de afdruk van een kies er nog in. Dit zou erop kunnen wijzen dat iemand de stevigheid van de pek heeft getest door even de tanden erin te zetten. ♦

Brokje berkenpek (ca. 4 cm lang) uit de nieuwe steentijd met tandafdrukken, gevonden bij een opgraving in Schipluiden-Harnaschpolder (Zuid-Holland)

Bewonderen

Speelschijf van glas met een gele versiering. De speelschijf is 2,3 cm breed. Op grond van de rode kleur, die bij Romeinse schijffes niet voorkomt, hoogstwaarschijnlijk Karolingisch, 700-900

De kracht van erfgoed

Zonder kennis over het verleden, mis je heel veel in het heden. Waar kom ik vandaan? Waar en hoe leefden mijn voorouders? Wat is mijn familiegeschiedenis? Het blijkt voor mensen van groot belang te zijn om meer te weten over hun 'wortels'. Ze ontleen er voor een deel hun identiteit aan. Erfgoedinstellingen zoals musea houden het verleden levend en zorgen voor het behoud van het erfgoed. Op Texel is er een grote betrokkenheid bij het erfgoed. Dat merken we ook heel goed in onze musea!

Stichting Texels Museum bestaat uit vier musea: Ecomare, Vuurtoren Texel, Museum Kaap Skil en de Oudheidkamer. Waar het bij Ecomare vooral om het natuurlijk erfgoed gaat, zijn de andere drie musea hoeders van cultureel erfgoed, zowel materieel als immaterieel. De Oudheidkamer wordt, als enige, volledig gerund door vrijwilligers. Zij vervullen niet alleen de rol van gastvrouw/-heer, maar dragen ook zorg voor de registratie en het behoud van de objecten. Ook bij Museum Kaap Skil spelen vrijwilligers een belangrijke rol. Hier gaat het vooral om het uitdragen van immaterieel erfgoed: zij demonstreren ambachten als touwslaan, spinnen, smeden en netten boeten. Daarnaast vertellen ze verhalen en delen ze hun ervaringen.

”Ondanks het grote belang dat wij allen aan erfgoed hechten, is het behoud ervan voor een belangrijk deel in handen van vrijwilligers.”

Door je geschiedenis te kennen, leer je jezelf beter kennen. Bovendien kan erfgoed herinneringen naar boven halen, waarvan je je misschien niet eens meer bewust was dat je ze had. In de Oudheidkamer zien we dat vaak: mensen die objecten herkennen omdat hun oma er nog gebruik van maakte. Dat zorgt regelmatig voor geanimeerde gesprekken, binnen én tussen generaties. Erfgoed kan een gevoel van trots en verbondenheid oproepen.

Links de walviszaal in Ecomare en rechts museum Kaap Skil

Ondanks het grote belang dat wij allen aan erfgoed hechten, is het behoud ervan voor een belangrijk deel in handen van vrijwilligers. Gelukkig blijken er steeds weer voldoende mensen te zijn die zich hiervoor willen inzetten. Zo zijn er op Texel, naast onze musea, nog twee erfgoedmusea en een bloeiende historische vereniging. Stichting Texels Museum gaat de komende jaren een groot depot inrichten, waarin de collecties van de eigen musea onder optimale omstandigheden bewaard kunnen worden. Daarnaast zijn we het project 'oral history' gestart, om de verhalen van oude Texelaars veilig te kunnen stellen. Zo behouden we zowel het materiële als het immateriële erfgoed voor toekomstige generaties. ♦

*Marion Barth is directeur-
Bestuurder van Stichting
Texels Museum (Ecomare,
Museum Kaap Skil,
Oudheidkamer en Vuurtoren)*

In 2021 is door een detectoramateur die graag anoniem wil blijven een klein, maar zeer bijzonder sieraad uit de late 6e, vroege 7e eeuw gevonden. De hanger is pas in 2022 aan de provincie Noord-Holland gemeld. De hanger bestaat uit een uitgeknipt stukje blikgoud, waarop met pareldraad drie rijen van ringetjes zijn aangebracht. Als geheel heeft het de vorm van twee hangende, naar elkaar toe gebogen vogelkoppen- en snavels. De hanger heeft daarmee een 'niervorm', die we ook kennen van onder meer de kop- en voetplaat van de Domburg-fibulae. Aan de bovenkant is een oogje gesmeed waardoor een draad paste waarmee de hanger om de hals kon worden gedragen. Ook zijn met versieringen duidelijk de ogen van de vogels aangegeven.

De gouden hanger van Texel

De hanger doet in vorm en versiering sterk denken aan niervormige hangers uit de beroemde schatvondst van Wieuwerd in Friesland, maar nog betere parallellen zijn als fragmenten aangetroffen in het Friese Holwerd en Ried. Sterk verwante hangers zijn verder in een andere uitvoering ook bekend uit Oost-Nederland, het Noord-Frankische gebied, Angelsaksisch Engeland en Scandinavië (5e/6e-7e eeuw); dus feitelijk het gehele Germaanse taalgebied. Het motief van de niervorm, de naar elkaar krullende vogelkoppen, wordt geïnterpreteerd als de twee raven van Wodan, ook wel Odin genoemd. Deze mythische vogels kennen we niet alleen uit de vertellingen in de IJslandse Edda (13e eeuw), maar ook van de veel oudere (5e en 6e eeuw) gouden bracteaten uit Zuid-Scandinavië en de kustgebieden rond de Noordzee, en ook van voorstellingen op helmen in deze gebieden.

Gouden Bracteaat uit Söderby (Zweden)

De vogels betreffen dieren die, volgens de veronderstelde Germaanse geloofswereld, de krijgsgod Wodan (in Scandinavië vanaf de Middeleeuwen Odin genoemd) vergezelden. Overigens zou de moderne uitspraak van de naam van deze godheid 'Woen' moeten zijn, zoals ook in de moderne woorden 'woede', 'verwoed' en 'woensdag' hoorbaar is. Ook in de Scandinavische talen (bijvoorbeeld het Zweeds) wordt de naam uitgesproken met een 'oe'. Met dat 'woeden' wordt een bijna trance-achtige toestand bedoeld waar Wodan/Odin in zou raken, als opmaat naar strijd en oorlog. In deze hoedanigheid, als dansende sjamaan-achtige figuur met zijn mythische vogels, staat deze godheid herhaaldelijk afgebeeld op sieraden, zoals deze gouden bracteaat uit Zweden.

De dieren die Wodan/Odin (doorgaans gezet op zijn paard) vergezelden, konden niet alleen vogels (raven) zijn, maar ook wolven en soms everzwijnen. Al deze dieren zijn 'aaseters'; dieren waarin Wodan/Odin zich kon veranderen om op het slagveld na de strijd dappere strijders tot zich te nemen door ze op te eten. Gevallenen werden op deze wijze offers aan de strijdgod, die naar het Walhalla werden meegenomen, of die Wodan op zijn paard volgden in stormige herfstnachten als dodenleger: de Wilde Jacht.

Uit deze vondst blijkt onder meer de bijzondere positie van de archeologie van Texel (samen met Wieringen) voor het reconstrueren van de samenleving in de Vroege Middeleeuwen in het noordelijk deel van de provincie. Vondsten met edelmetaal worden in dit deel van Noord-Holland duidelijk meer aangetroffen dan in andere regio's, wat er op duidt dat het noordelijk deel dichter bij het 'rijke' Westergo gesitueerd was. Kennemerland hoorde vermoedelijke qua adel en invloedssfeer meer bij het gebied van de Oude Rijnmond. ♦

Archeologie aan de oppervlakte

In deze Schatrijk is veel aandacht voor de opgravingen aan de Beatrixlaan in Den Burg. Hoewel dit onderzoek van meer dan 11 ha al is uitgevoerd in de jaren '70 van de vorige eeuw, behoort het nog steeds tot de grootste opgravingen van een aaneengesloten gebied in Nederland. Het bood een gedetailleerde inkijk in het verschillende perioden van bewoning op Texel. Gedetailleerd dus, maar wel op maar één plek. Dat werd ook beseft bij de toenmalige Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), voorloper van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE).

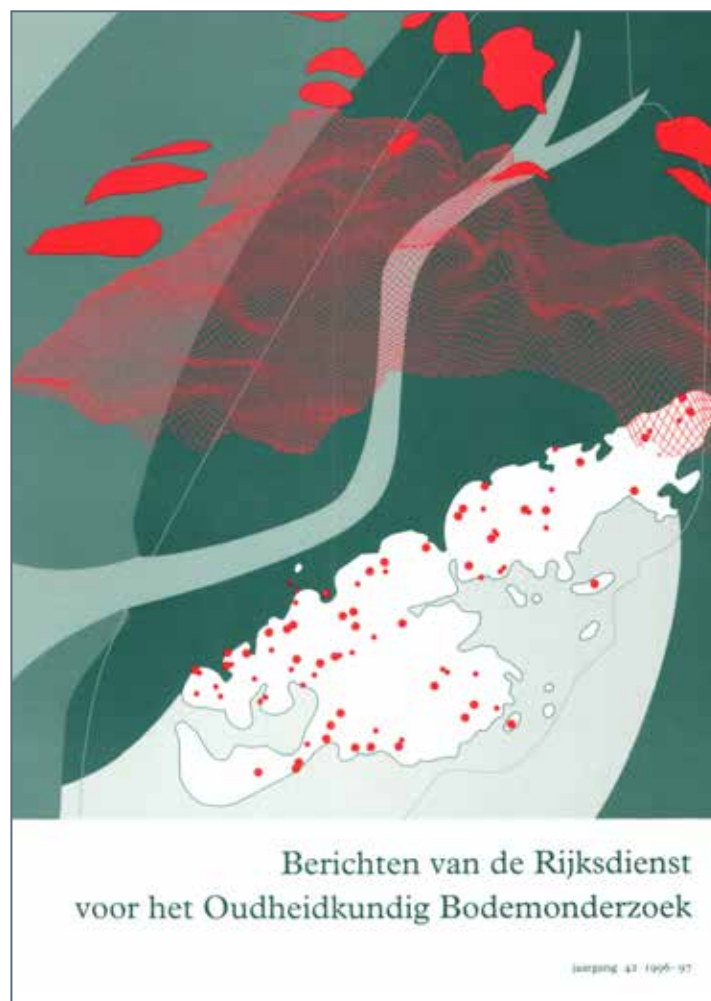
In die tijd kwam een nieuwe onderzoeksmethode op in de Nederlandse archeologie: de survey, een oppervlaktekartering. Het is meer dan dat, maar de kern van deze methode is dat met name omgeploegde akkers systematisch worden afgelopen, waarbij archeologische vondsten worden opgeraapt en in kaart worden gebracht. Zo konden op relatief goedkope en arbeidsextensieve wijze grote gebieden worden onderzocht. Archeologen in het Mediterrane gebied deden al langer aan surveys, maar vanaf de jaren '70 zijn diverse onderzoeksinstituten met deze methode in Nederland aan de slag gegaan, zoals de Universiteit van Amsterdam in de Assendelpolder, de Vrije Universiteit Amsterdam in de Brabantse Kempen en de ROB in het Kromme Rijngebied, het Oostelijk Rivierengebied en dus ook op Texel. Vrijwel direct na het afronden van de opgraving aan de Beatrixlaan in 1975, ging men hier van start onder leiding van archeoloog Flip Woltering.

In duo's werd van 1975 tot in 1989 gedurende enkele weken per jaar in totaal 25,9 km² aan akkers afgelopen: met een onderlinge afstand van 3 meter, de bodem afspeurend naar archeologische vondsten. Bij voorkeur gebeurde dit in het late najaar of vroege voorjaar, wanneer de kans op vers geploegde weilanden het grootste was. Ook het weer helpt mee in die periode: regen spoelt opgeploegde aardewerkscherven schoon, waardoor ze beter zichtbaar zijn. Door jaarlijks terug te komen, werden sommige percelen die aanvankelijk grasland waren, alsnog afgelopen. In 15 jaar tijd is 43,3 % van het Oude Land en enkele aansluitende polders en duingebieden afgezocht. Bedenk hierbij dat sommige delen door bebouwing of bos niet onderzocht konden worden.

Vondsten werden opgeraapt en de locatie werd op een papieren kaart ingekleurd. Blijf het bij één vondst tot hooguit een handjevol vondsten, dan werd dat op de kaart midden op het perceel aangegeven. Bij duidelijke vondstconcentraties werd de plek nauwkeuriger afgezocht en ingemeten.

De oppervlaktekarteringen vonden in eerste instantie plaats op het Oude Land van Texel. De gebieden hierbuiten zijn immers afgedekt door zeeklei of duinzand (zie artikel 'De ondergrond van Texel'), wat

een vertekend beeld oplevert omdat wat hier wordt opgeploegd in de regel beperkt blijft tot recentere tijden, dat wil zeggen, vanaf late middeleeuwen. Eventuele vindplaatsen uit oudere perioden liggen hier te diep. Toch zijn in de latere jaren van het onderzoek ook enkele polder- en duingebieden afgelopen.

De opgeraapte vondsten werden meegenomen, schoongemaakt en bestudeerd. Met name aardewerk kan inzicht geven in de globale datering van de vindplaats. Organisch materiaal wordt niet snel gevonden; dit is meestal al vergaan. Sommige vindplaatsen bleken meerdere archeologisch perioden in gebruik te zijn geweest, andere

zijn bijvoorbeeld alleen in de ijzertijd of de middeleeuwen bewoond geweest. Tijdens de survey zijn in totaal 682 vondstlocaties opgetekend, waarvan 225 voor een archeologische vindplaats konden doorgaan. Het merendeel is waarschijnlijk een nederzetting geweest.

De combinatie van vondsten met gegevens uit grondboringen op plaatsen van de vondstconcentraties, oude (bodem)kaarten en kaarten ten behoeve van de ruilverkaveling, hoogtemetingen en dergelijke, leverde een redelijk compleet beeld op van het voormalige landschap van het Oude Land van Texel en de bewoning daarop tussen de late bronstijd en de nieuwe tijd. Eén van de opvallendste uitkomsten was dat de hoogste delen van het Oude Land, namelijk de keileembult de Hoge Berg, in alle perioden relatief onbewoond is gebleven. Men zocht het toch iets lager op, op de makkelijker bewerkbare en vruchtbaardere dekzandgronden. Oppervlaktekarteringen zijn een vorm van inventariserend veldonderzoek en kunnen dus als zodanig nog steeds worden uitgevoerd in de archeologische monumentenzorgcyclus, die in werking treedt bij de aanvraag van een omgevingsvergunning bij ruimtelijke ontwikkelingen. De grote schaal waarop in het verleden dit onderzoek is uitgevoerd, zal echter niet vaak meer voorkomen. De bevindingen uit de jaren '70 en '80 zijn nog altijd van grote waarde voor de kennis over het Texelse verleden. ♦

Aantal vondstconcentraties (archeologische vind-plaatsen) aangetroffen tijdens de survey per periode (het totaal is hoger dan de 225 in de tekst, omdat sommige vindplaatsen uit meer dan één periode bestaan)

Periode	Vondstconcentratie (vindplaatsen)
late bronstijd – late ijzertijd	56
late ijzertijd – Romeinse tijd	152
vroege middeleeuwen	28
late middeleeuwen	48
totaal	284

Voor een schip met 300 opvarenden werden wel 170 leggers en 27 varkens meegenomen, een rekensom leert dat dit ruim 350 liter water per persoon was

Zoet water voor Zeelieden

Aan de voet van de Hoge Berg, direct naast Buitenplaats Brakenstein, liggen twee waterputten. Hun geschiedenis is direct verbonden met de schepen op de Rede van Texel, maar ook met het eiland. Het zijn de zogenaamde Wezenputten waaruit ijzerhoudend water werd geput.

DE PUT, DIE WATER AAN DE SCHEPEN VERSCHAFT, OP TEXEL, HET SCHILDIN 'T VERSCHIE',

te Delft bij M. P. Verlorenhout.

In 1627 was het Dirk Nanningsz uit Winkel die aan de Staten van Holland toestemming vroeg om aan de voet van de Hoge Berg te mogen boren naar zoet water, met als doel het zelf te verkopen. Het water was niet alleen een stuk schoner dan elders, maar door het hoge ijzergehalte was het ook lang houdbaar en dus zeer geschikt om mee te nemen op lange zeereizen. Het weeshuis in Den Burg kreeg in 1635 het recht om het water te winnen. De opbrengsten kwamen ten goede aan het weeshuis, vandaar de naam 'Wezenputten'. Vanaf 1676 moesten ook de inwoners van Texel betalen voor het water uit de Wezenputten.

Tot de putten waren aangelegd, tapte men het water uit de kolken op de Hoge Berg, waarvandaan watervaten over het land naar de dijk werden gerold. De bevoorrading van de schepen met water uit de Wezenputten betekende niet alleen veel werk, maar ook een mooie inkomstenbron voor het weeshuis.

Lichterschepen, brede vrij ondiepe schepen die voor de overslag van goederen en het bevoorraden van de schepen zorgde, zoals te zien is op deze prent

Er waren drie soorten vaten waarin het water getapt werd: grote vaten van bijna 600 liter (leggers), vaten van 300 liter (varkens) en vaten van 150 liter (kardelen). Voor een schip met 300 opvarenden werden wel 170 leggers en 27 varkens meegenomen, een rekensom leert dat dit ruim 350 liter per persoon was. Het water was lang houdbaar, wel tot aan Kaap de Goede Hoop, waar vers water en proviand werden ingeslagen voor het laatste deel van de reis.

Het water uit de putten werd overgeheveld in de vaten, die in pramen over de Skilsloot tot aan de dijk bij Oudeschild werden

gevaren. Daar werden de vaten over de dijk getakeld en met roeiboten naar de schepen vervoerd op de Rede van Texel. Na de aanleg van de haven van Oudeschild door Landmeter Leendert den Berger in 1786 werd de Skilsloot doorgetrokken tot aan de haven, zodat de pramen vanaf de Wezenput direct konden doorvaren naar de haven en verder naar schepen op de Rede.

Met de aanleg van het Noordhollandsch Kanaal in 1825 naar Amsterdam nam de betekenis van de Reede van Texel als buitenhaven van Amsterdam af en stortte ook de markt voor het Texels drinkwater in. Het water werd vanaf die tijd alleen nog door de huishoudens in Oudeschild gebruikt. ♦

Het naast de Skilsloot gelegen Skillepaadje is van oorsprong een schelpenpad, aangelegd in 1619. Later is het bestraat met gele baksteentjes. Voor voetgangers was dit pad de snelste verbinding tussen Oudeschild en Den Burg, maar rijtuigen en paarden waren hier verboden

Collectie Waverijn

De metaalvondsten van wijlen Jan Jaap Waverijn zijn een begrip op Texel en daarbuiten. Zoeken, onderzoek doen en publiceren over zijn vondsten voor het blad van de Historische Vereniging Texel, dat deed hij het liefst. Een bijzondere vondst in zijn collectie is een fragment van een armband, van het type Hiberno-Viking. 'Hiberno' is afgeleid van 'Hibernia', wat Ierland betekent in Latijn. Uit Scandinavië en van de Britse eilanden zijn wel voorbeelden bekend van soortgelijke armbanden, maar daarbuiten is de vondst van Texel de enige bekende. De vondst wordt gedateerd in de late 9e, begin 10e eeuw. Vermoedelijk is het hakzilver - wat wil zeggen dat de armband in stukjes is gehakt die dienst deden als betaalmiddel.

Nieuwsgierig naar wat nog meer gevonden is op Texel? Of zelf vondsten gedaan? Dankzij PAN, Portable Antiquities of the Netherlands, worden oudheidkundige vondsten in privé-bezit gedocumenteerd en online gepubliceerd. Het gaat met name om metaalvondsten die zijn gevonden met behulp van een metaaldetector. Informatie over de vondsten wordt zo beschikbaar gemaakt voor geïnteresseerden, onderzoekers en musea. Voor vondsten geldt een wettelijke meldplicht. Melden kan onder andere via PAN. Kijk mee op <https://portable-antiquities.nl>. ♦

De gouden tremisses komen waarschijnlijk uit Huy, datering 600-625. Links de Bernardusring, datering tussen 1300-1575 en boven het zeldzame fragment van de Hiberno-Viking armband, datering 850-950. De inscriptie in de ring staat hieronder afgebeeld

Beatrixlaan

In gesprek met
Flip Woltering

*Flip Woltering, oud
provinciaal archeoloog van
Noord-Holland*

Zeg je 'archeologie op Texel', dan zeg je 'Flip Woltering'. Al sinds begin jaren '70 is Flip betrokken bij archeologisch onderzoek op Texel, onder andere bij de opgraving aan de Beatrixlaan in Den Burg, met zijn 11,5 hectare een van grootste opgegraven terreinen in Nederland. De archeologie van Texel is het onderwerp van zijn proefschrift en ook na zijn pensionering bleef hij bezig met de uitwerking en publicatie van wat nog op de plank lag. Binnen het door de provincie Noord-Holland gefinancierde Project Texel verschenen de afgelopen jaren nog twee onderzoeksrapporten over de Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen. Speciaal voor Schatrijk spraken wij met Flip. Wat ooit begon met een interesse voor geologie, groeide uit tot een bijzondere verbintenis met de archeologie van Noord-Holland en Texel.

Geologie, archeologie, Texel

Al tijdens de lagere school was Flip geïnteresseerd in geologie. In het zand waarmee de dijkdoorbraken uit de Tweede Wereldoorlog bij Vlissingen en elders op Walcheren werden opgevuld, zaten fossiele haaiantanden. De Belgische blauwgrijze hardsteen waarmee de nieuwe dijken bekleed werden zat vol met fossielen uit het Boven Carboon. Flip: 'Op sommige van die grote brokken zag je een stukje zeebodem van meer dan 300 miljoen jaar oud, met koralen en schelpen. Die kon je er zo uit beitelen. Vooral de ouderdom fascineerde me. Ik was in die tijd met andere dingen bezig dan met het maken van huiswerk: ook met het bouwen van sterrenkijktjes en vanaf m'n 17e met jazz op de altsax. De directeur, meneer H.J. van Alphen, heeft zelfs overwogen mij van school sturen, met de gedachte "dat wordt niks met jou". Na zeven jaar HBS dacht ook niemand eraan dat studeren iets voor mij zou zijn.'

Tijdens een schoolweek in Cadzand ontmoette Flip een Texels meisje waarmee hij later zou trouwen. 'We zijn na m'n eindexamen naar Amsterdam verhuisd, waar ik als redacteur bij een uitgeverij ben gaan werken. Na twee jaar vond Rietje dat ik maar eens iets anders moest gaan doen. Wij zochten in de weekenden langs de Amstel naar pijpenkoppen en majolica scherven.' En zo ontstond het idee dat een studie archeologie misschien wel iets voor hem

was. ‘Ik werd verwezen naar professor W. Glasbergen, van het Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP). Daar kon je toen alleen een doctoraalopleiding doen, zodat ik een kandidaats in een ander vak moest halen. Dat werd culturele antropologie, bij professor J.F. Köbben. Glasbergen vroeg nog of ik geld van mezelf had, waarop ik zei “iets van 2,95”. Maar dat bedoelde hij natuurlijk niet.’

‘Ik begon er toch aan, en dat was mogelijk doordat Rietje werkte, als analiste op het zoölogisch lab van de Vrije Universiteit. Het oude IPP aan het Amsterdamse Singel was een wereld op zich. Uiteindelijk ben ik daar in 1971 cum laude afgestudeerd. Had meneer van Alphen van de HBS dat maar geweten.’

‘Ik was al assistent bij het IPP en later, vanaf 1968, bij de ROB. Dat was nog eens een werkomgeving, je kon je niet beter wensen. Vooral dankzij directeur Wim van Es: hij liet je de vrijheid om je werk te doen, zoals jij dacht dat het moest en dat ging allemaal goed.’

Flip werd meteen na zijn afstuderen provinciaal archeoloog van Noord-Holland. ‘De opgraving aan de Beatrixlaan in Den Burg was al begonnen, ik viel met de neus in de boter. Al tijdens mij studie liep ik in 1967 rond in de eerste proefsleuven van Wim van Es, want ik kwam vaker op Texel. De opgraving lag op 100 meter afstand van het geboortehuis van mijn vrouw. Het kan allemaal geen toeval zijn! Er bleek veel meer te zitten dan gedacht. Ik wist toen nog niet dat ik zelf de opgraving zou gaan leiden.’

*De ROB is de Rijksdienst
Oudheidkundig
Bodemonderzoek, thans de
Rijksdienst voor het Cultureel
Erfgoed (RCE)*

”De opgraving aan de Beatrixlaan in Den Burg was al begonnen, ik viel met de neus in de boter.”

De opgraving aan de Beatrixlaan

Het onderzoek aan de Beatrixlaan was noodzakelijk door de bouw van woonhuizen en leverde een enorme hoeveelheid sporen en vondsten op. Flip: ‘Er is in hetzelfde gebied lang gewoond: bijna 3000 jaar, vanaf de midden-bronstijd tot in de late middeleeuwen. Vooral in het heuvelachtige deel van het terrein hebben de bewoners voortdurend gegraven en met grond gesjouwd. Hoge delen werden afgevlakt en laagten opgevuld. Voor de inrichting van

Hielbijl uit 1400-1300 v.Chr.

de erven en de bouw van huizen, hutkommen en waterputten werd heel veel klei aangevoerd vanaf de dichtbij gelegen kwelders. Vooral uit de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen waren enorm veel sporen. Die waren lang niet altijd precies te dateren. Ik heb ervan gemaakt wat ervan te maken viel.’

De opgraving verliep zoals destijds gebruikelijk was. Machinaal werden grondlagen verwijderd met een dragline, waarna het oppervlak handmatig met platte scheppen geschaafd werd. Daarop volgde het opmeten en tekenen van de sporen in de vlakken en profielen. Toen nog met behulp van meetlinten en lange linialen, en met potlood op millimeterpapier. ‘Op sommige plaatsen werden meer dan tien vlakken aangelegd. Door de vele opeenvolgende fasen en de vaak verrommelde grond was het behoorlijk ingewikkeld. Daar kwam nog bij dat het tempo van de opgraving en ook de volgorde van de opgravingsputten vooral door de bouw bepaald werd: wij groeven voor de aannemer uit.’

‘In het laatste jaar van het veldwerk vonden we aan de noordkant van het terrein, langs de Akenbuurtsweg onverwacht sporen van woonplaatsen uit de late middeleeuwen. Dat was een verrassing, want zover waren de proefsleuven van Van Es niet gegaan. Door gebrek aan tijd konden die niet allemaal even grondig opgegraven worden.’

Flip was niet dagelijks op de opgraving aanwezig. ‘Al die tijd hadden we een heel goede veldtechnicus, Arnold de Haan. Ik wil de anderen niet tekort doen, maar Arnold heeft daar echt wonderen verricht. Aan de tekeningen van Arnold heb ik bij de uitwerking veel gehad; hij had het in de vingers. Als je alleen maar precies tekent wat je ziet, wil dat nog niet zeggen dat je het begrijpt. Arnold begreep wat hij zag.’ Flip noemt ook Gerrit Gerrits van de Archeologische Werkgroep Nederland (AWN), een van de ontdekkers van de vindplaats, met wie hij tijdens het onderzoek en ook daarna veel contact heeft gehad.

De uitwerking

Archeologisch onderzoek is pas af als de publicatie afgerond is. Over de Beatrixlaan zijn verspreid over decennia in meerdere

publicaties de bevindingen gepubliceerd. Alleen het laatste deel, over de late middeleeuwen, ontbreekt nog. Flip: 'Ik heb er natuurlijk al veel aan gedaan in de loop der jaren, want het ligt allemaal in hetzelfde terrein. Als je met de ijzertijd bezig bent dan kom je ook de late middeleeuwen tegen. Het was een behoorlijk karwei om, na m'n pensioen, de twee delen over de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen voor elkaar te krijgen.'

”Ik heb jarenlang in de magazijnen van de ROB in Amersfoort potscherven gedateerd, gesorteerd en van nummers voorzien. Opgraven heeft ook zijn minder aantrekkelijke kanten.”

Bij een dergelijke uitwerking zijn naast de auteur vele andere personen betrokken: fotografen, tekenaars van vondsten en specialisten voor de digitalisering van het analoge tekenwerk. Flip heeft alle vondsten zelf bekeken. Het meeste al tijdens de opgraving en veel daarna. 'Ik heb jarenlang in de magazijnen van de ROB in Amersfoort potscherven gedateerd, gesorteerd en van nummers voorzien. Opgraven heeft ook zijn minder aantrekkelijke kanten. Vooral uit de Romeinse tijd waren er karrevrachten inheems aardewerk. Hoe ga je daaruit selecteren, wat laat je tekenen? Als je dat materiaal niet getekend hebt, dan bestaat het eigenlijk niet, want het vergaat in de vondstenzakken.'

Mooiste vondsten

Natuurlijk vragen we ook naar de mooiste vondsten. Flip is daar heel duidelijk over: 'Bijzonder zijn stukken sloophout die als fundering van waterputten zijn gebruikt. Het gaat onder meer om resten van huizen uit de Merovingische periode. Die vind je bijna nooit. Al even uniek was de achterasdam van een boerenwagen uit de Karolingische periode, ook gebruikt in een putfundering. Uit de Karolingische periode vonden we ook nog twee spanten van een houten bootje.'

Jammer genoeg waren er destijds geen mogelijkheden om dat hout te conserveren. Organische materialen zoals hout blijven in de bodem alleen bewaard als er geen zuurstof bij kan komen: onder het grondwatervniveau of in klei- en veenlagen. De opgraving had dekzand als ondergrond en daar werd alleen onderin de waterputten hout gevonden.

Dit bronzen beeldje uit de Romeinse tijd is een putto, en hij maakte deel uit van een schaal of ander voorwerp

Flip: 'Ook in de Romeinse tijd werd soms sloophout voor de fundering van waterputten gebruikt. Uit die periode hebben we de velg van een wagenwiel. Lang niet altijd werden die waterputten gefundeerd. De zodenwanden werden vaak gewoon op het zand gebouwd. Ik ben nagegaan of er een relatie is met de diepte van de put, maar ook ondiepe putten hadden soms een houtfundering en erg diepe soms niet. Misschien was er niet altijd geschikt hout voorhanden. Het Texelse landschap was altijd al tamelijk boomloos en hout was schaars. Sloophout werd meestal opgestookt: in de haard om op te koken, 's winters voor verwarming, en op het erf voor het bakken van aardewerken potten.'

Het onderzoek aan de Beatrixlaan heeft vooral veel aardewerk opgeleverd en maar weinig voorwerpen van metaal. In de zandige bodem verandert ijzer al gauw in roestklompen en ook van brons blijft meestal niet veel over. Opvallende metaalvondsten kwamen uit het graf onder een van de grafheuvels uit de bronstijd: een bronzen bijl en een mantelspeld, importen uit Noordwest-Duitsland. Uit de Romeinse tijd zijn er onder andere bronzen hangertjes, afkomstig uit Oost-Duitsland. En een zeldzaam bronzen beeldje dat ooit deel uitmaakte van een schaal. Het is een import uit het Romeinse rijk en op Texel mogelijk als offer in de grond geraakt. Net als het geïmporteerde draaischijfaardewerk uit de Romeinse tijd en middeleeuwen laat dit soort vondsten zien dat de vroegere Texelaars, ook al woonden ze op een eiland in wording, niet geïsoleerd waren van de rest van de bewoonde wereld.

Een survey, het landschap en handgekleurde kaarten

Vanwege de sporen aan de Beatrixlaan werd verwacht dat op de rest van het eiland veel meer vindplaatsen zouden liggen dan het handjevol dat bekend was. Daarom werd een veldkartering, in het 'oude land' van Texel uitgevoerd. Flip: 'In 15 jaar tijd is bijna half Texel onderzocht. We ontdekten ongeveer 700 vindplaatsen, waarvan meer dan 200 vermoedelijke woonplaatsen. De oudste uit de late bronstijd, de jongste uit de late middeleeuwen. Die woonplaatsen zijn met grondboringen nader onderzocht. In de meeste gevallen bleken nog oude woonlagen aanwezig.'

Aardewerken pot uit 1100-800 v.Chr., de late bronstijd. De roetsporen aan de binnen- en buitenkant verraden waar deze voor gebruikt is

Om te begrijpen waarom de vindplaatsen liggen waar ze liggen, is kennis nodig over het landschap nu en in het verleden. 'Ik heb een nauwkeurige hoogtekaart van het heuvelachtige 'oude land' gemaakt en ook een met exacte grenzen tussen de verschillende grondsoorten (keileem en dekzand, omringd door zeeafzettingen). Bij dat werk had ik veel aan de handgekleurde kaarten die voor de ruilverkaveling gemaakt waren. Ze lagen op zolder bij m'n schoonvader, die landbouwvoorlichter was. Verder heb ik geprobeerd een aantal fasen in de ontwikkeling van het landschap tussen 1250 voor en 1200 na Chr. te reconstrueren. Die kaarten laten zien hoe van de bewoonbare gronden in de loop der eeuwen steeds meer in zee verdween en hoe dicht de bevolking in sommige perioden was. Als gevolg daarvan werden de Texelaars vanaf de Romeinse tijd steeds meer afhankelijk van de kwelders als weidegebied.'

Flip: 'Door kennis over het landschap kun je verklaren waarom op sommige plaatsen wel en op andere niet gewoond werd. De ligging van de vindplaatsen laat zien dat men op Texel voor bouw van dijken vrijwel uitsluitend op de dekzandheuvels woonde en niet op de keileembulten. De keileem was minder geschikt voor akkerbouw dan het dekzand. Mogelijk was het gebied van de Hoge Berg bebost, want er was natuurlijk altijd hout nodig.'

We komen te spreken over de bronstijd op Texel. Flip: 'Over de bewoning weten we nog niet zoveel: de veldkartering heeft geen aardewerk uit deze periode opgeleverd. Binnen de opgraving zijn sporen gevonden van twee huizen en drie grafheuvels uit de midden-bronstijd. Die heuvels waren ooit door dubbele paalkransen omringd. In één geval was een heuvelrestant bewaard gebleven, met daaronder in het centrum een grafkuil met de al genoemde bijl en speld. Bijzonder is dat deze heuvel in de Romeinse tijd eerst omringd is door een vierkante greppel en later door een cirkelvormige. Binnen de vierkante greppel vonden we een inhumatiegraf. Er kunnen meer begravingen geweest zijn, want na de Romeinse tijd is de heuvel grotendeels afgegraven. Ook in het Marsplan, aan de oostkant van Den Burg, zijn sporen van zo'n dubbele paalkrans gevonden. Van de bijbehorende grafheuvel was niets bewaard

gebleven. Hoe Texel er in deze periode uitzag weten we niet. Het oppervlak aan bewoonbare gronden (keileem en dekzand) was veel groter dan bijvoorbeeld in de vroege middeleeuwen.’

Gemeente Texel

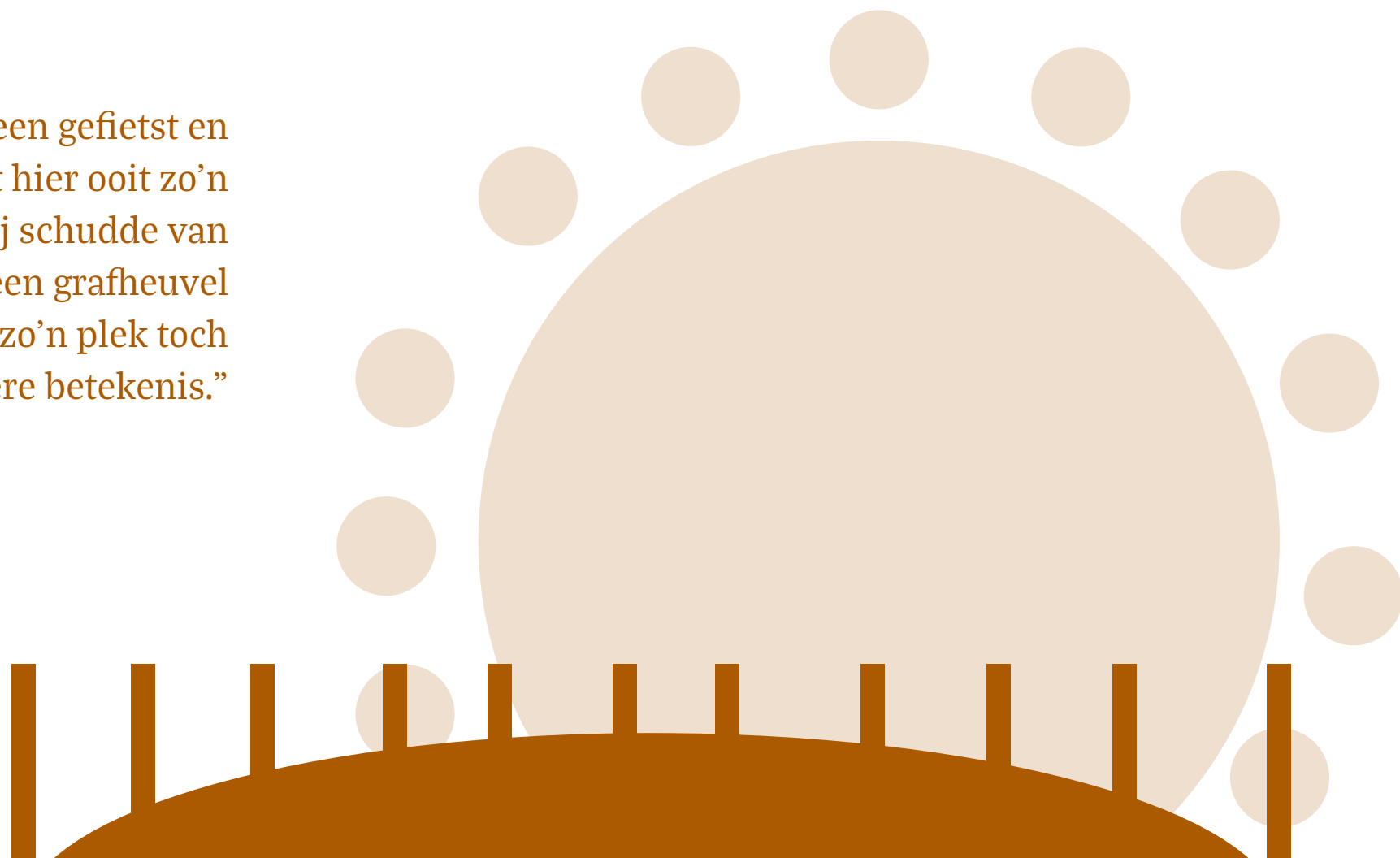
De uitvoering van archeologisch onderzoek is nu anders geregeld dan vroeger. Flip: ‘De gemeente Texel voelde zich destijds nog niet zo verantwoordelijk voor haar rijke bodemarchief – tegenwoordig is dat gelukkig wel het geval. Destijds was de gemeente bang dat wij met al ons graaf de ondergrond verstoorden. Daar moesten tenslotte woonhuizen op gebouwd worden. Ik heb het gemeentebestuur toen een keer uitgenodigd voor een bezoek aan het diepste vlak in een opgravingsput die vol zat met vroegmiddeleeuwse waterputten. Boven die putten was de bodem zo slap dat hij op en neer deinde als je er overheen liep. Ik heb uitgelegd dat we dat soort diepe kuilen uitgroeven en opvullen met schoon zand en dus eigenlijk aan grondverbetering deden.’

”Ik ben er later wel eens doorheen gefietst en vroeg een bewoner of hij wist dat hier ooit zo’n grote opgraving uitgevoerd was. Hij schudde van nee. Ik zei: “U woont ongeveer op een grafheuvel uit de bronstijd”. Nou, dan krijgt zo’n plek toch een andere betekenis.”

Natuurlijk komen we te spreken over aandacht voor archeologie in de gemeente. Flip: ‘Zo’n boekje als Schatrijk helpt, natuurlijk! En het is goed dat de gemeente nu veel meer betrokken is bij de archeologie dan vroeger. Op ons opgravingsterrein aan de Beatrixlaan is een woonwijk verzezen (Plan Den Burg Noordwest). Ik ben er later wel eens doorheen gefietst en vroeg een bewoner of hij wist dat hier ooit zo’n grote opgraving uitgevoerd was. Hij schudde van nee. Ik zei: “U woont ongeveer op een grafheuvel uit de bronstijd”. Nou, dan krijgt zo’n plek toch een andere betekenis. Destijds waren er vage plannen

Een paalkrans is een cirkel van ingegraven palen, om een grafheuvel heen. Vaak resteert alleen de grondverkleuring van een paalgat. Zulke sporen zijn een sterke aanwijzing dat er een grafheuvel lag.

om met de straatnamen in de nieuwe wijk naar de archeologie te verwijzen. Dan zou die bewoner nu misschien op het Tumulusplein gewoond hebben. Het is er niet meer van gekomen maar zou wel leuk geweest zijn. Het is een van de manieren om de tegenwoordige bewoners bij het verleden van hun eiland te betrekken. De recente opgravingen door archeologen van Archeologie West-Friesland in het centrum van Den Burg waren echte publiekstrekkers: er is dus belangstelling genoeg.’ ♦

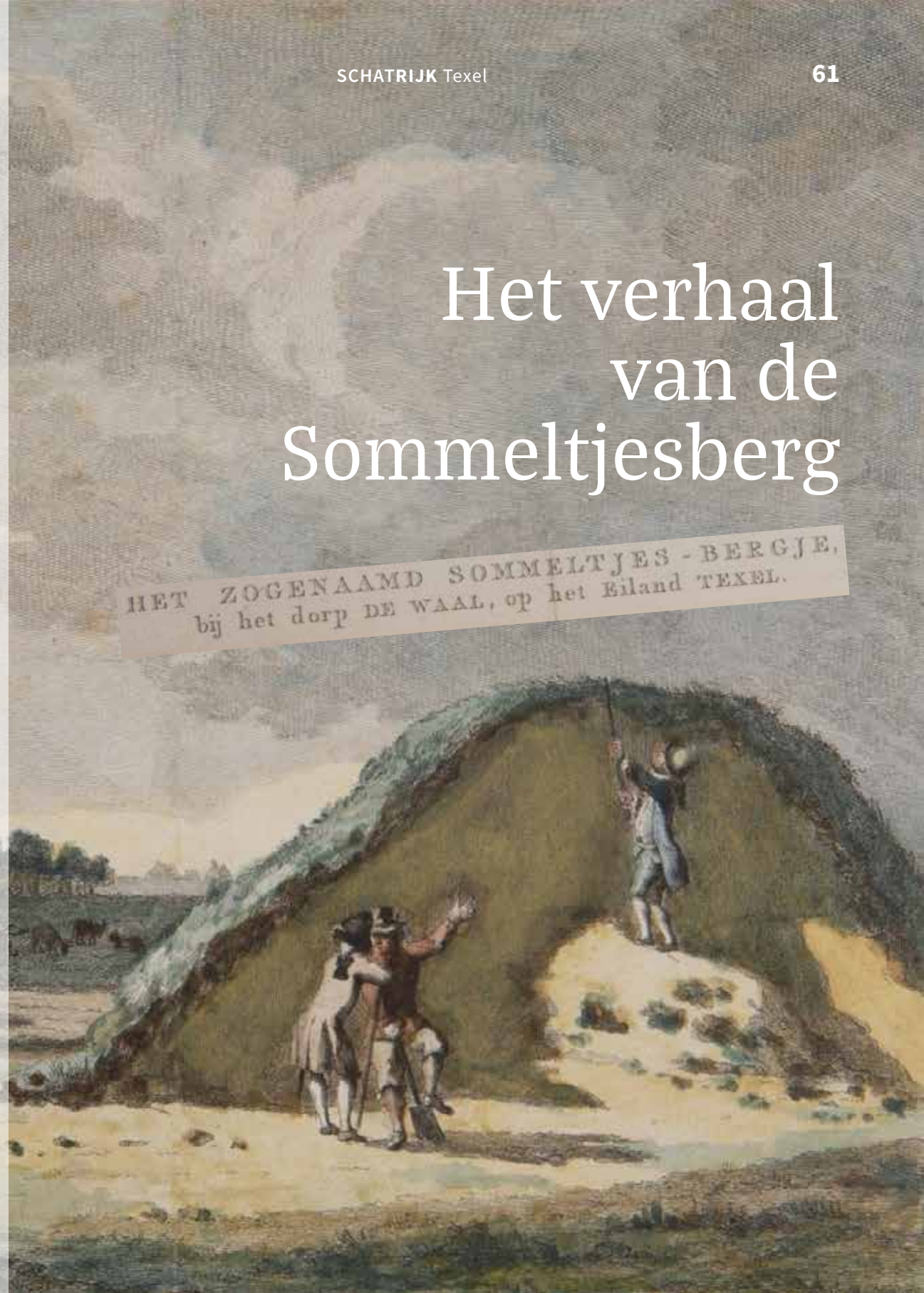

In gebieden waar oude grafheuvels aanwezig zijn, deden (en doen...) vaak allerlei verhalen de ronde over mythische figuren die in de buurt van deze heuvels 'rondspookten': witte wieven, kabouters en reuzen. Ook Texel kent zo'n verhaal. Het verhaal gaat over Sommeltjes, wezentjes die 's nachts in De Waal op een grafheuvel dansen en bij daglicht weer veranderen in een steen. Deze stenen kun je op diverse plekken in De Waal nog terugvinden, maar de grafheuvel is helaas verdwenen.

We weten niet meer precies waar die gelegen heeft, maar het was aan de oostkant van het dorp, langs de weg naar Oosterend. Wel weten we wanneer en hoe de grafheuvel van De Waal is verdwenen. Hij is in 1777 door Symon, de boerenknecht van de eigenaar van het land, met de schep afgegraven en de grond is uitgespreid over de akker. Dat moet een flinke klus zijn geweest, want het was een behoorlijke bult van 4 meter hoog.

Het verhaal van de Sommeltjesberg

HET ZOGENAAMD SOMMELTJES - BERGJE,
bij het dorp DE WAAL, op het Eiland TEXEL.

Wat de klus ook speciaal maakte, was dat bij het afgraven Symon stuitte op bijzondere voorwerpen van brons en ijzer. Zo bijzonder dat 'oudheidkundige' Pieter van Cuyck in 1779 uit Den Haag de reis naar Texel maakte om de vondsten te bestuderen. Hij schreef er een boek over waarin de vondsten werden afgebeeld. Het gaat om een ijzeren mes, bijl en speerpunt, bronzen paardentuig, twee bronzen wijnzeven en een grote bronzen emmer (met daarin crematieresten) met daarop een fraaie bronzen waskom, omgekeerd, als deksel. Op één kleine vondst na, een zogenaamde bronzen riemverdeler die nu in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden ligt, zijn alle objecten verdwenen. Van Cuyck constateerde al dat het Romeinse objecten waren, uit de periode 50-150 n.Chr..

De afgegraven heuvel moest een grafheuvel zijn geweest uit de Romeinse tijd. Een dergelijk groot exemplaar wordt ook wel een tumulus genoemd. Inmiddels denken we dat aan de basis van deze tumulus een oudere grafheuvel uit de bronstijd heeft gelegen.

Degene die in de tumulus is begraven, moet vanwege de bijzonder rijke grafinventaris een belangrijk persoon zijn geweest. Hij of zij onderhield goede contacten met de Romeinen die ten zuiden van de Rijn woonden, of heeft wellicht zelfs in het Romeinse leger gediend, dat immers voor een deel bemand werd door soldaten van buiten het Romeinse Rijk. ♦

Van Sommeltjesberg zijn vondsten getekend en gepubliceerd door Pieter van Cuyck. Van een soortgelijke wijnzeef en bijl zijn uit Renkum en Woerden voorbeelden bekend

Romeinse riemverdeler waarmee paardentuig uit elkaar gehouden werd

Waddenzeedijk
in profiel

Naast de Schans ligt de Waddenzeedijk van Texel. Vanwege dijkversterkingen is deze dijk in 2017 archeologisch onderzocht. Op deze plek en elders in Noord-Holland leverden dergelijke dijkcoupures al zeer waardevolle informatie op, over de oorspronkelijke aanleg van de dijk en verschillende ophogingen en versterkingen, en over het landschap ónder de dijk. Precies hier is vaak een stukje van het prehistorische landschap bewaard gebleven: veilig onder de ophooglagen van de dijk en tegen invloeden van de zee.

IJzertijd onder de dijk

Onder de Waddendijk en de kwelderazettingen kwamen zeer goed geconserveerde archeologische resten tevoorschijn: kringgreppel(s), een drainagesysteem, een spieker en een akkerlaag uit de midden-ijzertijd (tussen 500 en 250 v.Chr.). Kringgreppels, smalle, ondiepe greppels in de vorm van een kring, werden gebruikt voor het drooghouden en opslaan van oogst. Midden in de kring kon zo hooi, stro of graan in de vorm van een graanschoof droog worden opgeslagen.

Door vernatting van het gebied rond 300 v.Chr. moest de waterhuishouding verder verbeterd worden. Daar werden nog meer smalle greppels voor gegraven. Ook de laatste fase van activiteiten in de prehistorie op deze plek wordt gemarkeerd door een greppel, die later is opgevuld met laagjes zand en klei die hier vanaf de Romeinse tijd zijn achtergebleven (kwelderazettingen). Het gebied werd te nat. Pas na de aanleg van de dijk in de 14e eeuw werd het weer in gebruik genomen.

De dijk

Deze eerste dijk werd aangelegd op de top van kwelderazettingen en wordt op basis van natuurwetenschappelijk onderzoek (OSL-datering) en historische gegevens gedateerd rond 1350 n.Chr.. Door veranderingen in het landschap en de waterhuishouding waren steeds aanpassingen aan de dijk nodig. Die zijn ook in het archeologisch onderzoek onderscheiden: er konden meer dan zeven fasen worden aangewezen tot het jaar 1930.

Een spieker is een opslagplaats op palen voor graan en ander eten

De sporen van ijzertijdbewoning zijn goed te zien rechts op de foto

IJzertijd aardewerk afkomstig uit de sporen onder de dijk

De eerste fase van de dijk bestaat uit een aantal lagen met zoden, die gezien de opbouw gestoken waren in de kwelder. Deze eerste dijk was daardoor 65 centimeter hoog en 2 meter breed. In de loop van de 15e eeuw werd een meer compacte laag grond over deze dijk gestort (fase 2). Aan de bodemvorming is te zien dat deze laag enige tijd aan het oppervlak heeft gelegen. Maar tussen 1450 en 1550 was een nieuwe versterking noodzakelijk. Het voorland, de kwelder voor de dijk, kromp in, waardoor het zeewater steeds dichterbij kwam. In deze derde fase is de dijk versterkt met kleiig materiaal. De dijk is dan circa 1,90 meter hoog en 16 meter breed.

In de vierde fase werd aan de zeezijde een diep gat gegraven waarin een laag schelpen is gestort en een pakket gedroogd wier (wierriem) is aangebracht, verankerd met steekpalen. Deze eerste wierriem dateert uit het midden van de 16e eeuw. De steekpalen zijn mogelijk vergraven bij de aanleg van de buitenste wierriem. De zogenoemde waterwerende wierdijk veranderde in een waterkerende dijk, en er was (bijna) geen voorland meer aanwezig. In de vijfde fase werd opnieuw een wierpakket aangebracht. Een van de palen van de bijbehorende paalwering die direct voor het wierpakket zijn

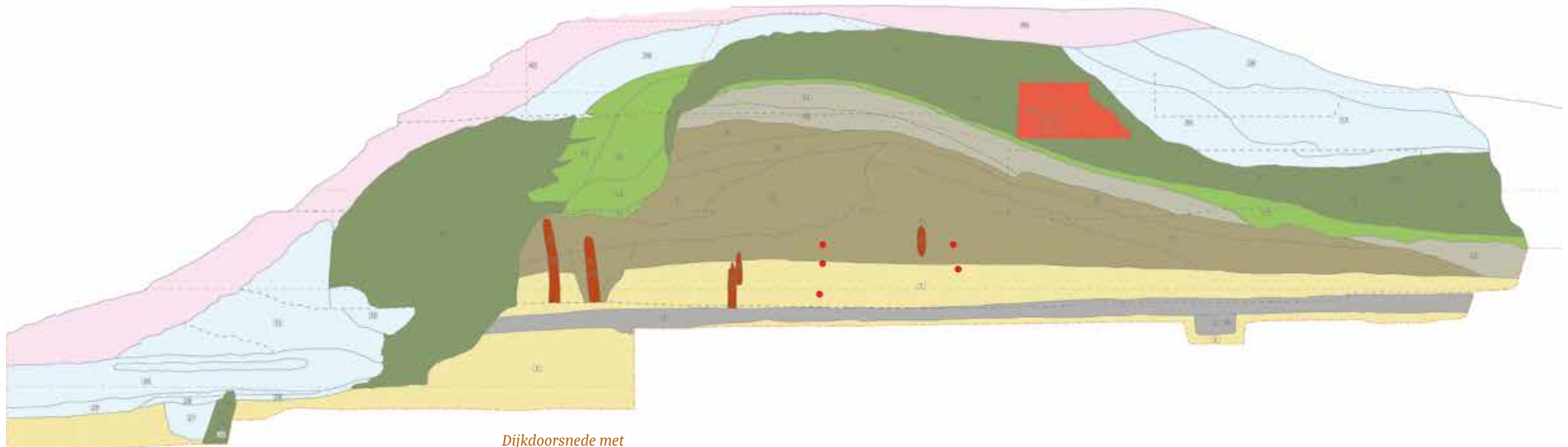
aangebracht, wordt op zijn vroegst in 1625 gedateerd. Kort daarna wordt op de dijk als aanvulling op de Schans bovendien een tweetal wachttorens gebouwd, die ook bekend zijn uit een historisch kaart uit 1691. In het profiel van de dijk is van een van deze wachttorens muurwerk gevonden.

De zeedijk bij Oudeschild, let vooral op de palen en de stenen

In de zevende fase, na de afbraak van de wachttoren, gelijktijdig met de uitbraak van de paalwormepidemie rond 1731, is de dijk verder versterkt door middel van een pakket wilgentenen (rijshout) en stenen bekleding (steenkas), hoewel van de stenen bekleding niks is aangetroffen. Het kan goed zijn dat het bouw materiaal van de wachttoren is benut voor versterking van de dijk. De voet van de dijk is in deze fase zeker 20 meter breed, de dijk is dan ongeveer 2,5 meter hoog. Dit blijft zo tot de dijkversterking in 1930, waarbij de wallen van de Schans worden afgegraven en gebruikt voor de dijkversterking, onveranderd. ◊

Zie het volgende artikel over de Schans voor deze afbeelding

Dijkdoorsnede met rechtsboven in rood het profiel de muur van de wachttoren

Bewonderen...

*Gem van glas uit de 11e tot
13e eeuw. Gevonden aan de
Hollewalsweg in Den Burg*

Fort de Schans op Texel

Net ten zuiden van Oudeschild, direct naast de Waddenzeedijk, ligt fort de Schans. Toen Vereniging Natuurmonumenten in 1958 de Schans voor 1 gulden van het waterschap verwierf, lag het fort er vervallen bij: de wallen waren geërodeerd, verzakt en vergraven en de grachten waren dichtgegroeid. Voor behoud van het monument was restauratie dan ook echt noodzakelijk. En in 1992 werd in dat kader het eerste archeologisch onderzoek uitgevoerd.

Kaart Langedijck 1595

Dankzij vermeldingen in historische bronnen en kaarten en uit archeologisch onderzoek is veel bekend over dit Rijksmonument. Het is mogelijk op basis van die bronnen de ontwerpen en ontwikkelingen in verschillende stadia te volgen. Archeologisch onderzoek geeft een extra dimensie, bijvoorbeeld kennis over hoe het fort in de praktijk werd geconstrueerd en wat soldaten achterlieten.

Eerste vermelding en oudste afbeelding

De Schans wordt, samen met de Schans op Wieringen, voor het eerst genoemd in 1575 in een beschrijving van Pieter Christiansz. Bor over een mislukte poging van Caspar de Robles, Spaans officier en stadhouder van Friesland, om het eiland Texel te veroveren. In een ander document uit 1579 is sprake van ene Cornelis Jansz. die als vertegenwoordiger van de Staten van Holland gelegerd is op het 'fort binnen Texel met twintigh soldaten'. Het geringe aantal soldaten zou kunnen wijzen op de aanwezigheid van een klein verdedigingswerk.

Hoe zag dit fort eruit? De eerst bekende afbeelding van de Schans is te vinden op de kaart van Holland uit de periode 1573-1576. De Schans is hierop weergegeven met vier bastions. Het is niet zeker, maar er wordt vanuit gegaan dat Adriaan van Anthoniszoon, een bekende vestingbouwer, de Schans ontworpen heeft. Hij kreeg in 1588 opdracht om op Vlieland en bij Huisduinen bij Den Helder twee kleine forten te bouwen ter bescherming van het Marsdiep. Dit zal samenhangen hebben met de dreiging van de Spaanse Armada. In dezelfde periode zijn door hem ook schansen aangelegd op Wieringen (1573/1574) en ten westen van het Nieuwe Diep bij Den Helder (voor 1583).

De bouw van het fort is Diederik van Sonoy (1529-1597). Hij was een belangrijk aanvoerder en van 1572 tot 1582 luitenant-gouverneur van prins Willem van Oranje voor het Noorderkwartier van Holland. In deze politiek roerige tijd diende de Schans als verdedigingswerk om de schepen op de Reede van Texel, in het Marsdiep en het eiland Texel te beschermen tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Het Marsdiep vormde samen met de Vlie tussen Vlieland en Terschelling de voornaamste toegang tot de Zuiderzee, dus de ligging van de Schans op deze plek was zeer strategisch. Ook op land was de plek van de Schans tactisch: door de ligging in een laaggelegen, moerassig gebied kon het terrein bij een eventuele belegering vanaf de landzijde door middel van een sluis in de zeedijk onder water gezet worden (inundatie).

De Schans op de kaart

Fort de Schans zoals dat nu herkenbaar is, is niet in één keer gebouwd. Dankzij verschillende opvolgende landkaarten is duidelijk dat het fort vaak is verbouwd. In 1590 wordt Adriaan van Anthoniszoon naar Texel gestuurd om metingen voor een nieuw fort te doen. Op de kaart van Bruinsz uit 1594 ontbreekt het fort nog, maar een jaar later staat het op de kaart van Langedijck. Vanaf dat moment worden bij het fort steeds vijf bastions afgebeeld.

De ontwikkeling van de Schans is te volgen op de gedetailleerde kaart van Langedijck (1595), en daarna van Pieter Muller (1691) en de kaart van Berger (1770).

Volgens de kaart getekend door landmeter Langedijck had de Schans drie vijfhoekige, en twee driehoekige bastions aan de kant van de dijk. Ook zijn twee gebouwen ingetekend. De gracht rondom de Schans kwam aan de oostzijde uit in een spui door de dijk. Zelfs de aanlegsteigers en palen die de dijk aan de buitenzijde versterkten, zijn weergegeven. Met deze versterkingen is een verband gelegd met de Allerheiligenvloed van 1570 en de stormen in augustus 1590, waarna herstel van de dijk en de aanleg van paalwering noodzakelijk was. Deze werkzaamheden startten in 1591.

Het fort werd niet altijd even goed onderhouden, en lag er in rustige periodes zelfs verlaten bij. Maar tijdens de Engelse Oorlogen in de 17e en 18e eeuw was men beducht voor aanvallen vanaf zee. Zo werd weer waarde gehecht aan de strategische ligging van de Schans. In de jaren 1653, 1665 en 1672 werden daarom ingenieurs naar Texel gezonden om de Schans te verbeteren. Wallen werden hersteld en grachten uitgediept.

De verbeteringen zijn ingetekend op de kaart van Pieter Muller uit 1691. Op het middenterrein stonden twee kazernes, een kruitmagazijn met een pannendak tegen brandgevaar en een waterput. Ook toegangspoorten, een houten ophaalbrug en loopplank richting de dijk, een weg en sloot zijn weergegeven. Bijzonder is dat buiten het fort, op de dijk, bovendien twee wachttorens zijn getekend, met een rood pannendak, schietgaten

Afbeelding van een landmeter uit de 17e eeuw op een tegel

Afbeelding kaart Pieter Muller 1691 en uitsnede wachttorens

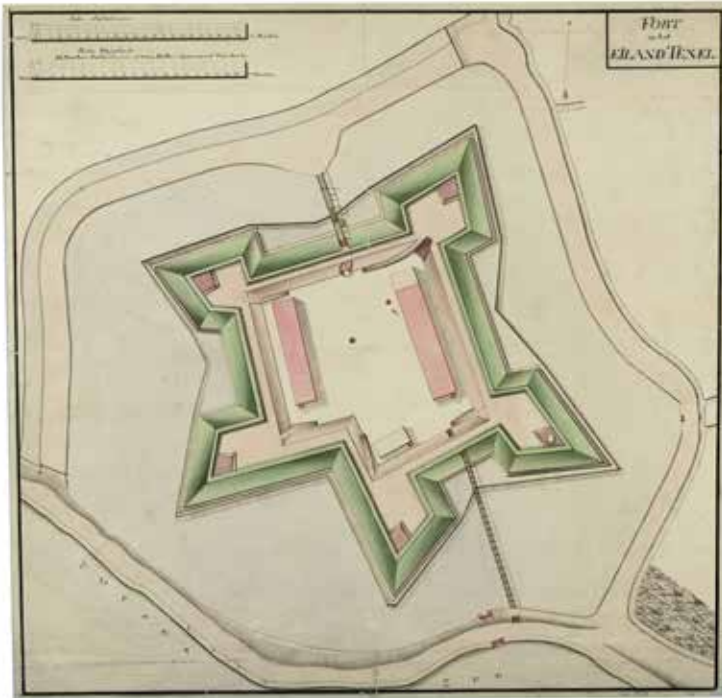

Tijdens de opgraving aan de zeedijk (zie vorige artikel) zijn de fundamente van de wachttorens gevonden. Ze zijn ingetekend op de kaart van Pieter Muller 1691 en als inzetje hierboven

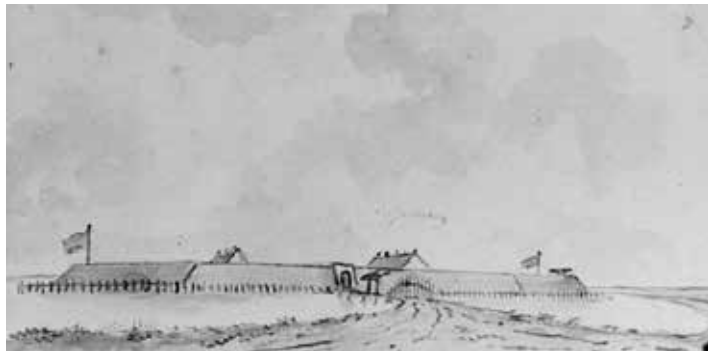

vlak onder de dakrand en een schoorsteen. Ten westen van een van de wachttorens ligt een opstelplaats voor geschut. De beide wachttorens waren zo geïmponeerd dat zowel de schepen op de Reede van Texel als het land werden bewaakt.

Tachtig jaar later, op de kaart van Berger uit 1770, zijn de wachttorens op de dijk alsook een alweer verdwenen, en zijn ook andere wijzigingen aan de Schans zichtbaar gemaakt. Zo is een kazerne uitgebreid met een houten paardenstal, is het gebouw naast de poort verdwenen en is er de smalle toegangsbrug richting de dijk recht aangelegd. De houten planken en ophaalbrug bij de hoofdingang zijn nauwkeurig ingetekend. De poterne, of poort

Kaart door Berger 1770

Aquarel van De Schans vervaardigd door J. Andriessen in 1780

die toegang gaf tot het middenterrein, is recht door de wal heen getekend, met een lichte bocht naar het binnenterrein. Op die manier werd een directe beschieting richting het binnenterrein onmogelijk gemaakt.

Op een iets latere kaart uit 1780, en een aquarel van De Schans uit 1780 door J. Andriessen, is zijn op dezelfde plek een ophaalbrug en is de weg ernaartoe afgesloten met een hek. De poort was breed genoeg om een kanon of een paard en wagen door te laten. In het

noordoostelijke bastion bevindt zich een bomvrij kruitmagazijn. Volgens het bijschrift boden de beide stenen kazernes onderdak aan 320 man. Op de kaart zijn ten slotte regenbakken of waterkelders zichtbaar naast een van de kazernes, alsook een pomp en in het midden van het terrein een waterput. Aan de zuidzijde het terrein ligt een houten loods.

Militaire en nog veel meer functies

De Schans had niet alleen een militaire functie. Vanuit de Schans werden ook belastingen geïnd op de vaarroutes, en werd toezicht op de Rede uitgevoerd. Omdat de Zuiderzee te weinig diepgang had voor zwaarbeladen schepen, werd pas vanuit Oudeschild de belading, manschappen, proviand en drinkwater aan boord gebracht. De schepen bleven soms weken liggen, wachtend op een gunstig tij en goede wind. Soms lagen wel honderden schepen tegelijk op de Rede – ook ordehandhaving werd daarom vanuit de Schans uitgevoerd. Op de Schans vonden ook rechtszittingen plaats en werden misdadigers in hechtenis genomen. Tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog (1775-1783) functioneerde het zelfs kort als ziekenboeg. In 1780 waren op last van stadhouder Willem V 200 Zwitserse huursoldaten gelegerd in de Schans, ten tijde van de Vierde Engelse oorlog.

Redoute, Lunette, een ravelijn en enveloppe

In 1811, direct na de inlijving bij Frankrijk, trok Napoleon in 1811 200.000 Francs uit voor uitbreidingen van de Schans. Rondom de Schans werden drie kleine forten gepland, waarvan uiteindelijk alleen de Redoute en de Lunette daadwerkelijk zijn aangelegd. Bij het bezoek van Napoleon aan Texel in 1811 heeft hij zeer waarschijnlijk de werkzaamheden aan beide verdedigingswerken bezocht. Na de voltooiing van de Redoute en de Lunette werd in 1812 ook begonnen met de aanpassingen aan de Schans. De twee bastions en de tussengelegen wal werden verbreed en verhoogd. Ook werd een ravelijn aangelegd, een eiland ingericht voor de verdediging door infanteristen, voorzien van een gracht. De weg rondom het fort, de enveloppe, werd verbeterd en kreeg twee grote en twee kleine wapenplaatsen.

Einde van het vestingwerk

Ondanks de aangebrachte versterkingen verliep het vertrek van de Fransen en de machtsovername in 1813 zonder tegenstand. Na de ontbinding van de Texelse beschermingseenheid raakten de Schans, Redoute en Lunette steeds meer in verval: bouwmaterialen werden weggehaald en opnieuw gebruikt voor bouw en reparatie van huizen in de buurt. In de loop van de 19e eeuw werden ook de twee kazernes gesloopt.

In 1922 werd de Schans officieel opgeheven als vestingwerk. Een jaar eerder waren de Schans, de Redoute en Lunette officieel op een voorlopige Monumentenlijst geplaatst, maar het duurde tot 1976 voordat deze status definitief werd. In de tussentijd werden de Lunette en Redoute in 1930 geheel afgevlakt en werd de Schans voor de helft afgegraven ten behoeve van dijkverzwaringen.

Restauratie en archeologisch onderzoek

Al bij de afgraving van de Schans moeten archeologische vondsten gedaan zijn, maar behalve de vondstmelding van een enkele kanonskogel zijn geen vondsten bekend. In de daaropvolgende decennia zijn door verschillende personen vondsten gedaan op de Schans, maar van gedegen archeologisch onderzoek was geen sprake. Pas in 1992 werd in het licht van de restauraties een eerste archeologisch onderzoek uitgevoerd.

Vondsten uit de beerputten en afvalkuilen verzameld door de archeologische werkgroep Texel in 1994

In 1994 werden ten noorden van de waterkelders, bekend van de kaart uit 1780, twee beerputten gevonden. De vondsten daaruit werden door de leden van de archeologische werkgroep Texel verzameld. Sindsdien hebben verschillende archeologische onderzoeken plaatsgevonden op het middenterrein, aan de poterne, de noordelijke wal en de fortbruggen. In 2017 werd onderzoek gedaan aan de zeedijk in het kader van de dijkversterking (zie artikel 'de Dijk'), waarbij ook muurwerk van de wachttorens is gevonden.

Onder de oostelijke poternemuur werd een gemetselde waterafvoer aangetroffen die vanaf het middenterrein in de gracht afwaterde. De aangetroffen muren van de poterne waren gebogen, waardoor de vijand niet recht op het terrein kon schieten. De doorgang was in totaal drie meter breed. De oudste fase van de muur is opgetrokken in rode bakstenen, de daaropvolgende fase in gele bakstenen. Het is niet zeker of het gebogen gedeelte ook tot de eerste fase uit 1573 behoort of juist een latere verbetering betreft, zoals te zien op de kaart van Berger uit 1770.

Ook de waterkelders op de kaart van 1780 konden nader worden onderzocht, alsook de restanten van de barakken daarnaast. Van de oostelijke barak kon een van de funderingsleuven van de bakstenen kazerne ingetekend worden, en waarschijnlijk ook de houten palen van de ten noorden daarvan gelegen paardenstal die hier vanaf 1770 aanwezig was.

Een doorsnede door de wal gaf een goed inzicht in de opbouw daarvan. De kern bestond uit zand, maar vanaf het middenterrein zijn plaggenlagen aangebracht, afgewisseld met lagen kleibrokken en zand. De verschillende lagen hebben te maken met de ophogingen- en versterkingen van de wal.

Van de twaalf meter lange hoofdbrug over de hoofdgracht werden vier rijen van ieder drie jukpalen gevonden, van gekantrechte stammen van eik, fijnspar en beuk. ♦

Fort Redoute, aanzicht in 1930. Onder de huidige staat van het fort zoals het is opgeknapt door Natuurmonumenten

Vondst gedaan door de archeologische werkgroep Texel in 1994. Meestal worden geen tinnen deksels gevonden – bij het stukvallen van de kan konden die makkelijk opnieuw gebruikt worden.

Gevonden gebruiksaardewerk in het fort

Dijk en wachttoreen

Tijdens onderzoek aan de Waddenzeedijk werden muurresten van een van de wachttoreen gevonden. Op basis van archeologische informatie moet de bouw hiervan kort na 1625-1626 liggen. De restanten van de wachttoreen liggen direct onder het ophoogzand dat in 1930 is aangebracht. Van de wachttoreen zijn een zijmuur en een binnenmuur met bepleistering gevonden. Hoewel er wel kleurvariatie in de gebruikte bakstenen waar te nemen is, zijn deze waarschijnlijk allemaal gefabriceerd in Friesland. Op basis van de aangetroffen muurresten en de bijbehorende funderingspalen heeft de oostelijke muur van de toren een totale lengte van ongeveer 6,5 meter gehad en zal de wachttoreen een vierkante of rechthoekige plattegrond gehad hebben. Waarschijnlijk mat het grondplan van de toren maximaal 7 bij 7 meter. Vermoedelijk kwam de wachttoreen 9 tot 10 meter boven de kruin van de dijk uit. De aanwezigheid van soldaten in de wachttoreen zien we aan de koppen en stelen van tabakspijpen, musketkogels en een messing knoop in de wachttoreen tussen 1650 en 1720. De sloop van de wachttoreen hangt waarschijnlijk samen met de uitbraak van de paalwormepidemie in 1731. Die noodzaakte tot de aanleg van een steenwering in de dijk, waarbij de bakstenen van de wachttoreen ongetwijfeld goed van pas kwamen.

Weegeswaal

De Waal en Burgerdijk, tussen de Burgerdijk en de Nieuwlanderweg, was oorspronkelijk een zeedijk aan de Noordzijde van het archeologiegebied. Bij veel dijkdoorbraken ontstond door de kracht van het instromende water een kolk, ook wel een waal, wiel of weel genoemd, zoals de Weegeswaal aan de binnenzijde van de Waal en Burgerdijk. Bij het herstel van de dijk werd niet op land ingeleverd – de waal werd binnengedijkt. Vandaar het slingerende dijkpad. ‘Weegeswaal’ is een verbastering van ‘Wiggerswaal’, vernoemd naar de eigenaar en dijkgraaf Wiggert Allertsz uit Medemblik. In 1561 was hij eigenaar van een boerderij en hectaren grond in de polder. Bij boerderij de Arend, in polder de Waalenburg werd in 1983 een natuursteen gevonden met daarin drie ingekerfde namen. Sibrich Haeyes stierf op 3 mei 1597 / Haey Jansoon van Medemblik op 17 juli 1616 / Jacob Jan Kalis op 2 november 1629. Sinds 2004 is de steen te zien ter hoogte van de sluis in de Waal en Burgerdijk. ♦

*Bolle flessen uit de 17e en
18e eeuw uit het Buurtje 6 in
Oudeschild*

Bewonderen...

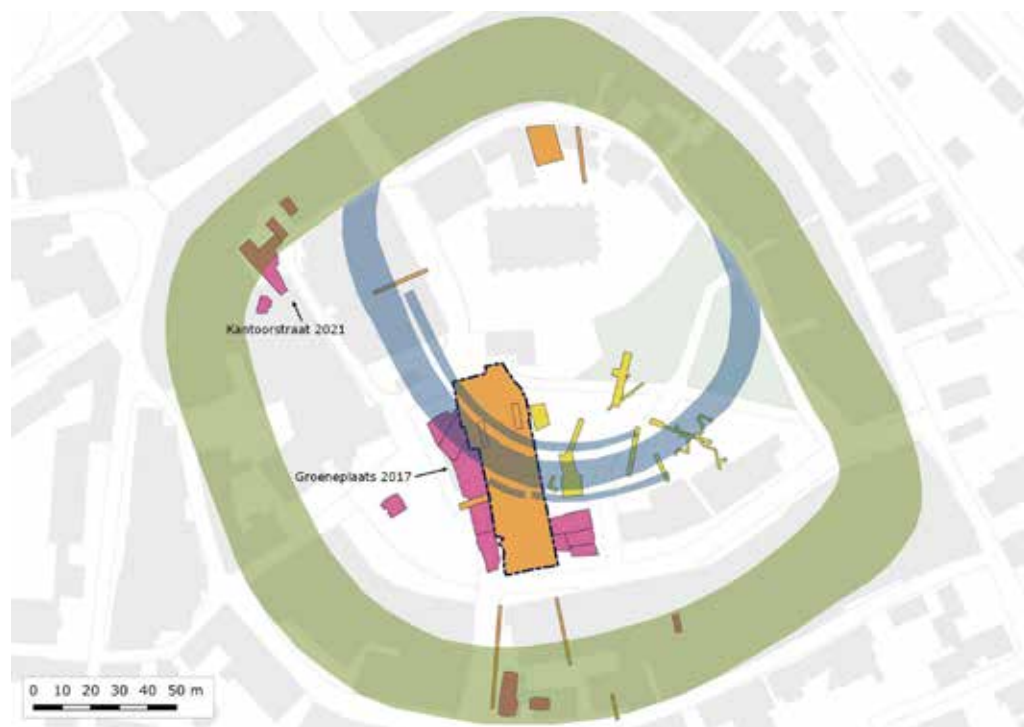

Ringwalburg in Den Burg

- *Luchtfoto Den Burg in 1977* Onderdestraten van Den Burg gaateen bijzonder archeologisch bodemarchief schuil. Dat bodemarchief kent bovendien al een lange interesse van bewoners en onderzoekers. De aanleiding daarvoor is de combinatie van het opvallende cirkelvormige stratenpatroon in het centrum van het dorp en de naam 'Den Burg'. Vaak zegt een plaatsnaam iets over de ontstaansgeschiedenis. In het geval van den Burg wordt de 'burg' verbonden aan de aanwezigheid van een ringwalburg – net zoals Domburg, Souburg en Middelburg in Zeeland en Rijnsburg in Zuid-Holland.
- *Uitsnede kaart uit 1595 door Langendijck met daarop Den Burg*

De kern van Den Burg, ingeklemd tussen de Hogerstraat, Weverstraat, Warmoesstraat en Gravenstraat en de Burchtkerk in het midden, is al verschillende keren archeologisch onderzocht, met als doel om meer zicht te krijgen op de vermoedelijke ringwalburg. Een van de eerste onderzoeken vond plaats in juni en juli 1942 in de Wezentuin door de Duitser Karl Hermann Jacob-Friesen, Inselkommandant van de bezetter op het eiland. Tussen de Burgwal, Parkstraat en Kantoorstraat is in 1976 een groot gebied tot archeologisch rijksmonument verklaard. Het bodemarchief in deze kern is daardoor extra beschermd.

Graven naar grachten

De opgravingsgegevens uit opgravingen tussen 1942 en 1979 zijn bijeengebracht, geanalyseerd en gepubliceerd in 2002 door Flip Woltering. Wat bleek is dat in meerdere opgravingen sporen van grachten en omwallingen zijn gezien. Ze vormen mogelijk twee grote cirkels; een binnenring en een buitenring.

De binnenring is gevonden in de onderzoeken uit 1942, 1943, 1964, 1967 en 1974. Vooral het onderzoek uit 1967 op de Groeneplaats is van belang. Hier was destijds een diepe bouwkuip voor de garage van een nieuw (ondertussen alweer verdwenen) gemeentehuis gegraven – helaas zonder adequaat archeologisch onderzoek. Wel konden toen archeologische waarnemingen worden gedaan, waaronder die van sporen van een diepe gracht, vergezeld door twee smallere grachten aan weerszijden.

De gracht die in 1952 en 1971 werd aangetroffen tussen de Parkstraat en Warmoesstraat (haaks op de Groeneplaats), is lang geïnterpreteerd als gracht uit de late middeleeuwen, uit de 14e eeuw.

Op deze kaart van het centrum van Den Burg zijn de diverse onderzoeken te zien. In geel die uit de Tweede Wereldoorlog, die in de 20ste eeuw (oranje) en die uit de 21ste eeuw (lila). De bouwkuip van het gemeentehuis die in 1967 werd gegraven is geaccentueerd met een stippellijn. In blauw en groen zijn de grachten van de binnenste en buitenste ring weergegeven volgens de reconstructie van Woltering. De wallen van de versterking hebben aan de binnenzijde van de grachten gelegen. Net boven van het midden van de binnenste ring is de Burchtkerk zichtbaar

Gedacht werd dat de grachten en omwalling hoorden bij versterkingen uit twee fasen. Ten eerste de binnenring; een brede gracht met aan weerszijden twee smalle grachten en een wal, die samen een klein binnengebied omsloten uit de vroege middeleeuwen. Ten tweede de buitenring, een brede gracht uit de late middeleeuwen die de binnenring insloot.

Recent onderzoek

In 2017 is opnieuw op de Groeneplaats onderzoek uitgevoerd waarbij ook sporen van de binnenring zijn gevonden. Het vondstmateriaal uit deze ring dateert in de 9e eeuw. Dat sluit goed aan op de eerdere bevindingen. Maar een opgraving aan de Warmoesstraat in 2020 gaf echt nieuwe inzichten. Niet alleen bleek deze gracht van de buitenring in meerdere fasen te zijn aangelegd, ook bleek de gracht tot in de 15e eeuw goed schoongehouden te worden. Grachten werden vaak gebruikt als dumpplaats voor afval, maar dat was hier niet het geval. Het nadeel daarvan was dat nagenoeg geen dateerbare aardewerkscherven zijn achtergebleven die iets kunnen zeggen over de datering van de gracht. Een natuurwetenschappelijke dateringsmethode, namelijk een OSL-datering, bood uitkomst. Daaruit blijkt dat een van de vroege uitbreidingsfasen van de gracht gedateerd wordt in 1276 met een marge van 49 jaar, dus tussen 1227 en 1326. De aanleg ervan moet dus nog eerder worden geplaatst.

Kortom: hoe de buitenring eruit zag en wanneer die is aangelegd, is aan discussie onderhevig. Maar daarmee eindigt het verhaal van de burg in Den Burg nog lang niet. Want echt baanbrekend onderzoek werd uitgevoerd in de Kantoorstraat in 2021, onder de afgebrande stolp waarin lange tijd een discotheek was gehuisvest: de J'elleboog.

Profiel van belang aan de Kantoorstraat

Tussen de funderingen van de stolp is een lang profiel gegraven; een verticale doorsnede door de bodem. Zo'n profiel is altijd een belangrijke informatiebron bij archeologisch onderzoek, want aan de hand daarvan kan de opeenvolging van bodem- en ophooglagen worden onderzocht (stratigrafie). Die lagen hangen samen met de ontwikkeling van het gebied en kunnen zo bijdragen aan het verhaal over het verleden van de plek. Onder de J'elleboog bleek het profiel heel interessant.

Archeologen zagen aan de noordkant van het profiel dat het midden van een oude gracht aanwezig was. Om die gracht te kunnen aanleggen, is grond afgegraven waarmee ernaast laagsgewijs een wal werd opgeworpen. In de 19e en 20e eeuw is de gracht opgevuld geraakt.

Met een Optical Stimulated Luminescence-datering (OSL), ofwel luminescentiedatering, wordt bepaald wanneer sediment (zand of klei) voor het laatst aan daglicht is blootgesteld

Het profiel onder de J'elleboog in de Kantoorstraat. Rechts de resten van de stolpboerderij aan de Kantoorstraat tijdens de opgraving in 2021

Het aanleggen van de gracht en de omwalling moet een enorme onderneming zijn geweest. Sporen van hoefindrukken en karrensporen geven een idee over hoe dit werd gedaan. De gracht was zo'n 25 tot 30 meter breed en 2 meter diep. De wal daarlangs was mogelijk wel 6 meter breed en 2 tot 2,5 meter hoog. Het hoogteverschil tussen de bovenkant van de wal, tot aan het diepste punt van de gracht was daardoor zo'n 4,5 meter. Op de zijanten van de wal lagen gestoken plaggen waar gras op groeide, dat ervoor zorgde dat de wal niet door hemelwater wegspoelde. Het bleef niet

bij deze aanleg. Later is de wal nog ongeveer een meter verhoogd en verbreed met nieuwe grond en zoden met kleiige grond, die gestoken werden op de kwelders buiten Den Burg.

Belangrijke houvast bij de vragen over waarom en voor (of beter: tegen) wie de versterking nodig was, is de ouderdom van de sporen. Gedacht werd dat de binnenring dateerde uit de vroege middeleeuwen en de buitenring uit de late middeleeuwen. Nieuw natuurwetenschappelijk onderzoek met OSL-monsters uit het profiel aan de Kantoorstraat toont nu echter aan dat de datering van de buitenring niet klopte: de buitenste wal dateert uit 766 met een marge van ongeveer 60 jaar, dus tussen 706 en 826. Baanbrekend nieuws, want de aanleg van de wal van de buitenring dateert daardoor in de 8e of 9e eeuw, en komt dus overeen met de datering van de binnenring.

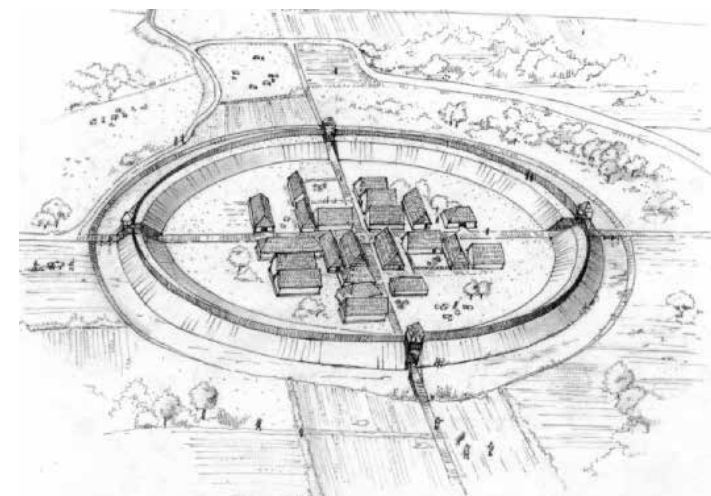
Vroegmiddeleeuws versterkt Den Burg

Wat betekent dit resultaat? Op basis van de bevindingen aan de Kantoorstraat is voorzichtig geconcludeerd dat de ringwalburg al vanaf de vroege middeleeuwen uit twee wallen met grachten bestond: een grote gracht en omwalling waarin een kleiner, apart omgracht en omwald terrein gelegen was. Misschien functioneerde dit kleinere terrein als extra veilige plek. Hoe het exacte verloop van de gracht was, en of deze aaneengesloten was, is nog niet te zeggen. Ook over hoe het binnenterrein is gebruikt, is niet zoveel bekend. Elders uit Den Burg, bijvoorbeeld bij de Groeneplaats, zijn uit de opgraving uit 1967 en 2017 wel wat aanwijzingen voor activiteiten gevonden in de vroege middeleeuwen; kuilen met resten van gerst en haver, waarbij ook resten zijn die wijzen op het dorsen. Ook is duidelijk dat het water in de grachten doorgaans zoetwater was, wat doorgaans stilstond of licht doorstroomde. Alleen bij extreem hoogwater stroomde ook zout water door de grachten.

De nieuwe datering van de aanleg van de ringwalburg is een belangrijke wijziging in het historische kader. Het zou dan goed kunnen dat de ringwalburg op Texel in ongeveer dezelfde periode was als het ontstaan van de stad Medemblik een stuk zuidelijker – dan zou de ringwalburg een rol hebben gespeeld in het controleren

Ringwalburgen zijn vroegmiddeleeuwse verdedigbare plekken in het landschap - waar mensen zich in tijden van nood en van strijd konden terugtrekken. Ze komen voor langs de Noordzeekust en in het midden en oosten van Nederland. De ringwalburgen verschillen regionaal in vorm, omvang en indeling van het binnenterrein. Het principe is hetzelfde: het zijn brede aarden wallen van zo'n 2 tot 4 meter hoog, in de vorm van een cirkel of hoefijzer. Afhankelijk van de omtrek van de wal had het binnenterrein een diameter van 100 tot 300 meter. Buiten de wal kon een of meerdere metersbrede gracht(en) liggen. Bovenop de wal was ruimte voor een houten palissade. Om te weten hoe het binnenterrein gebruikt werd, zijn we afhankelijk van archeologisch onderzoek. Het binnenterrein van de ringwalburg van Souburg was opgedeeld in kwarten door twee kruisende wegen. In elk kwart stonden houten huizen met verschillende indelingen en oppervlaktes. Wallen zijn in de loop van de tijd meestal afgevlakt en grachten opgevuld.

Voorbeeld van hoe een ringwalburg er uitgezien kan hebben

van een belangrijke handelsroute over het Almere, wat nu het IJsselmeer heet. Dit speelde zich niet voorafgaand aan of tijdens de Frankische verovering, maar pas daarna.

'Middeleeuwen' is een breed begrip, dit tijdvak omspant 1000 jaar. De vroege middeleeuwen waren van 450 tot 1050, de late van 1050 tot 1500. Na de middeleeuwen begon de nieuwe tijd, tot en met de Tweede Wereldoorlog. Archeologen splitsen de perioden nog verder op subniveaus

Wat er met de wallen en grachten gebeurde na de vroege middeleeuwen, is nog een onderwerp waar nieuw onderzoek een licht op moet werpen. Door de verschillende recente onderzoeken weten we nu dat de buitenste gracht lang in gebruik is geweest en ook is schoongehouden. Bij het onderzoek in de Kantoorstraat is een trappetje gevonden dat leidt naar de gracht; zo kon men gemakkelijk bij het water om bijvoorbeeld kleding te wassen. De huidige vorm van het stratenpatroon van Den Burg wordt door de nieuwe bevindingen geassocieerd met het verloop van de vroegmiddeleeuwse gracht. Tot in 1903 werd deze gracht gebruikt om afval te lozen. Uiteindelijk werd in de laatste open delen riolering aangebracht en de grond tot maaiveld opgevuld. Duizenden jaren geschiedenis werden afgedekt. ♦

Den Burg Beatrixlaan, een begrip in de archeologie

In Nederland is een handjevol zeer omvangrijke opgravingen uitgevoerd en uitgewerkt die de kans geven om een reconstructie van het landschap en de bewoningsgeschiedenis te maken voor een lange periode. Texel is zo'n opgraving rijk, aan de Beatrixlaan in Den Burg. Deze opgraving vond plaats in 1965, 1968 en in de jaren '70. De aanleiding was de bouw van de woonwijken langs de Beatrixlaan, ten noordwesten van Den Burg. Uiteindelijk is maar liefst bijna 12 hectare opgegraven. Vanwege de oppervlakte is de opgraving nog steeds een van de grootste opgravingen in Nederland.

Flip Woltering heeft als opgravingsleider destijds in meerdere publicaties verslag gedaan van de bevindingen (zie interview Flip Woltering). Maar de sporen en vondsten vanaf de late ijzertijd tot in de middeleeuwen kwamen lange tijd niet aan bod. Tot Provincie Noord-Holland in 2006 het 'Project Texel' instelde. Sindsdien zijn door Woltering, in samenwerking met andere archeologisch specialisten, ook de ijzertijd-Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen gerapporteerd.

Naast een beschrijving en analyse van de opgravingsgegevens zijn de bevindingen ook in een cultuurhistorisch kader geplaatst. Zo is ondertussen al veel bekend over de geschiedenis van deze plek - zelfs uit de tijd waarin we nog lang niet spreken van de naam 'Den Burg'. Bij deze opgravingen zijn sporen en vondsten ontdekt van ver voor de jaartelling: vanaf het paleolithicum (de oude steentijd) tot en met de late middeleeuwen.

Vandaag de dag is er niks wat herinnert aan deze lange geschiedenis. Wat gebeurde er ooit op de plek waar nu de Beatrixlaan ligt? De rode draad door het verhaal is de verbondenheid van de bewoningsgeschiedenis met het landschap; de mogelijkheid om te wonen en leven in het landschap waarin 'hoog en droog' langzaam doch zeker veranderde in 'natte voeten'.

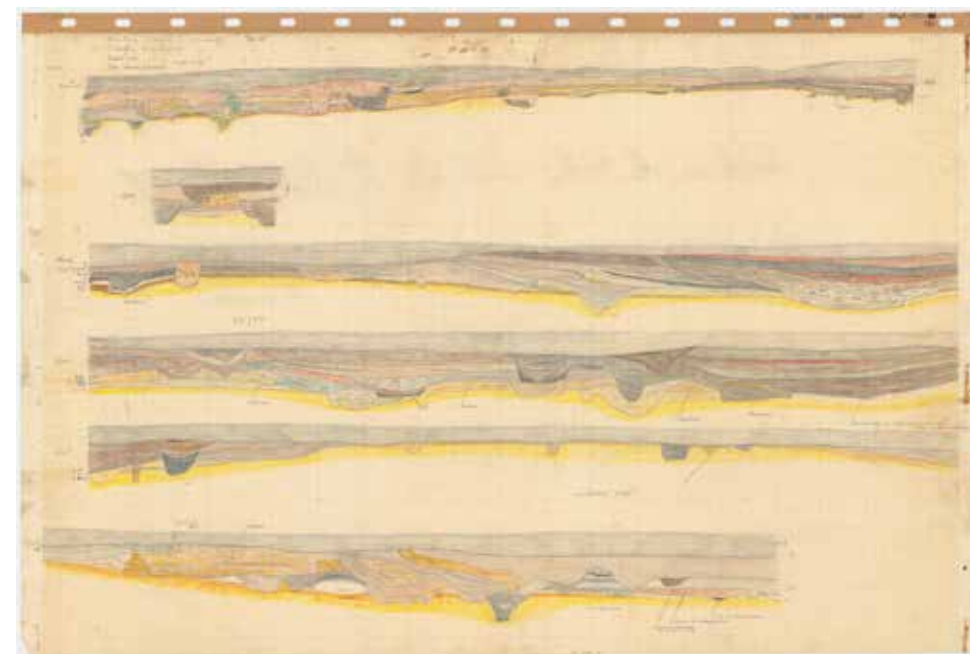
Aantrekkelijk wonen op het dekzand

Het landschap onder Den Burg is een pleistoceen dekzandgebied. Het landschap dat wij nu kennen in Den Burg was oorspronkelijk niet

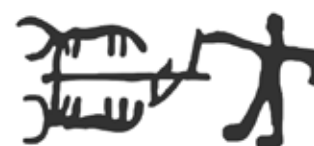
zo plat als nu: uit de reconstructie van het landschap door Woltering blijkt dat er hoogteverschillen in het gebied waren van soms wel 2,5 meter. De hooggelegen delen konden goed worden gebruikt voor bewoning. Door allerlei activiteiten is het landschap in de loop van de tijd door mensenhanden gewijzigd: akkerbouwactiviteiten, het graven van waterputten en -kuilen en het graven van greppeltjes voor afwatering, en natuurlijk het ophogen van land om droge voeten te houden waarvoor elders juist grond werd afgegraven. De activiteiten leverden wel een ingewikkelde puzzel op voor archeologen; door al het graafwerk zijn bijvoorbeeld lagen uit de late ijzertijd en Romeinse tijd vermengd met de latere lagen uit de middeleeuwen.

Van een ingekleurde profieltekening als deze kun je aflezen in welke volgorde grond werd vergraven of opgehoogd, maar ook of het braakliggend was en de natuur vrij spel had

Wonen, akkeren en begraven in de bronstijd en ijzertijd

Uit een wirwar van archeologische sporen die soms wel en vaak niet bij elkaar horen, is een beeld ontstaan van de bewoningsgeschiedenis vanaf in elk geval de midden bronstijd, zo'n 1800 jaar v.Chr. Er zijn sporen van bewoning en kuilen, begraving, akkerbouw, karresporen, waterbronnen en verschillende vormen greppels die vaak te maken hebben met afwatering of die zijn bedoeld als verkavelingsslootjes.

Uit de midden bronstijd zijn drie grafheuvels bekend. In deze heuvels werden mensen begraven. Ze lagen op wat hogere plekken in het landschap. Hoewel van de heuvels niets meer was overgebleven, resteerden wel elementen die wijzen op de heuvels: de grondsporen van dubbele palenkransen die om de heuvels heen lagen. Van één grafheuvel is nog een deel van het heuvellichaam en een begraving gevonden. Niet ver van de grafheuvels woonden mensen in de tweede helft van de midden bronstijd in woonstalhuizen. Daarvan resteren alleen nog de plattegronden.

Huisplattegronden zijn patronen van vlekken in de bodem, die resteren van kuilen waarin ooit palen hebben gestaan. Aan de hand van vondstmateriaal dat in de kuilen is achtergebleven, kan worden bepaald wanneer zo'n kuil is gegraven. Door een analyse van de patronen lukt het archeologen om een beeld te krijgen van het gebouw dat er ooit gestaan heeft, en wanneer dat was.

De gebouwen hadden verschillende afmetingen en zagen er allemaal anders uit. Veel gebouwen waren woonstalhuizen, waarin mensen en dieren onder één dak woonden in afgescheiden ruimtes. Niet alleen de kuilen voor palen spelen in zo'n analyse een rol. Ook hun onderlinge afstand, de ingang van de huizen, buitenwanden, palen voor dakconstructies, de haardplaats, de ophoging van vloeren en de indeling van de binnenruimte zijn aanwijzingen voor een reconstructie.

Woonstalhuizen werden soms maar één gebruiksfase gebruikt, meestal was dit zo'n 25 jaar. Er zijn er ook die langer in gebruik waren. Meestal werd niet op dezelfde plek opnieuw gebouwd - dit noemen we 'zwervende erven'.

In de buurt van de huizen stonden ook kleinere gebouwen en schuurtjes, bijvoorbeeld voor de opslag van gewassen. Buiten de woonstalhuizen en bijgebouwtjes lagen kuilen en greppels waarvan de functie meestal onduidelijk is. Zo zijn uit de midden tot late bronstijd kuilencirkels gevonden en greppels die dienden voor afwatering uit de late bronstijd tot vroege ijzertijd. Uit de vroege tot midden ijzertijd, vanaf 800 tot 250 v.Chr., kwamen er ook reeksen van kuilen voor en losse kuilen waarvan enkele mogelijk dienden voor het winnen van zand. Uit de midden ijzertijd zijn ook greppels in de vorm van kringen gevonden waarvan de functie onbekend is. Sporen van 'routes' door het prehistorische landschap zijn er ook, in de vorm van karresporen uit de ijzertijd. Er zijn vijf verschillende

Door het systematisch graven van drainagegreppels (in blauw) rond de tweede eeuw hiielden bewoners het land droog

routes van karresporen beschreven die in de vroege en/of midden ijzertijd in gebruik werden. De akkerlagen gevonden met daarin krassen van een eergetouw, een door lastdieren getrokken ploeg waarmee het land werd bewerkt. Op wat lager gelegen delen in het terrein zijn ook waterbronnen en kuilen bedoeld voor de opslag gevonden.

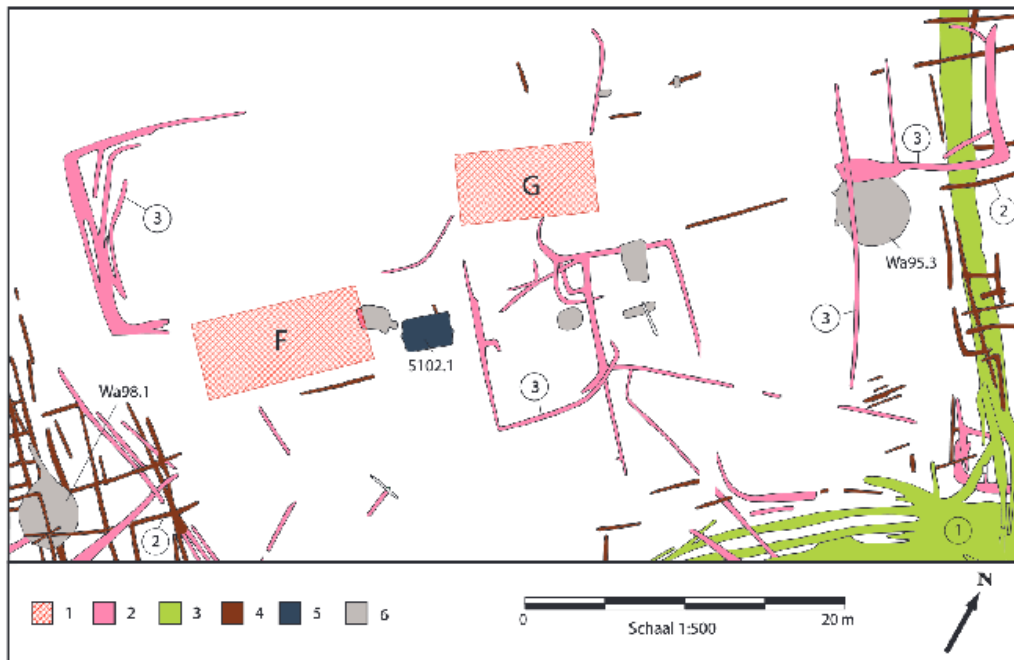
Het landschap roert zich: vernatting en verdroging in de late ijzertijd en Romeinse tijd

Tussen de late ijzertijd en het begin van de Romeinse tijd is een periode van ongeveer 150 jaar geweest waarin er wel bewoning in de buurt was, maar de resten daarvan liggen mogelijk buiten de opgraving. In die periode werd het gebied dat is opgegraven waarschijnlijk gebruikt voor agrarische doeleinden, waar veel last was van verstuing van zand. Vanaf 50 n.Chr. veranderde dit; er zijn

huisplattegronden of sporen van dertien huizen opgegraven. Ze worden gedateerd tussen 50 en 325 n.Chr. en kennen verschillende bouwfases: ze werden gerepareerd, herbouwd en (of) uitgebreid.

In de buurt van de woonstalhuizen werden waterputten gegraven en zijn er duidelijk erfafscheidingen die ook water afvoerden. Ook in deze omringende greppels zijn verschillende fasen herkenbaar. De huizen werden niet allemaal tegelijkertijd bewoond, maar later in de Romeinse tijd werden huizen wel door opvolgende generaties gebruikt. Ook is het goed mogelijk dat er meer huizen zijn geweest dan er nu zijn opgegraven – de sporen daarvan zijn dan verdwenen. De huizen hadden houten palen als staanders en tussenwandjes van klei, die werd gewonnen in de kwelders. Van een aantal huizen zijn ook vloeren van klei gevonden, waarvan duidelijk is dat ze ook een paar keer zijn aangebracht (wegens verbouwing of herbouw). Vanaf de 2e eeuw werden bijgebouwtjes vervangen door ingegraven hutkommen: rechthoekige kuilen in de grond die werden voorzien van een dakconstructie.

1 de positie van de sporen van mogelijke gebouwen F en G; 2 mogelijk bij de bewoning behorende greppels; 3 greppels van de grootschalige in §2.4.3.1 beschreven landindeling (verg. legenda 2 in afb. 2.4); 4 drainagegreppels in akkerland; 5 hutkom S102.1; 6 grote kuilen en waterputten (Wa95.3, Wa98.1).

Voormaligewoonplekken werden later weergebruikt als akkergrond. In de archeologische context zijn die te zien als grondlaagjes van akkers en bewoning die elkaar opvolgen. Van opgehoogde woonplekken zijn de grondlagen beter te onderscheiden dan van plekken die niet zijn opgehoogd; daar vervlechten de akker- en woonlagen met elkaar. Het levert een ingewikkelde puzzel op om uit de vele sporen structuren te herkennen en deze te duiden. Daarbij komt dat de scherven van de typen aardewerk, die normaal gesproken goed helpen bij het dateren van sporen, nu van zeer algemeen inheems gemaakt aardewerk zijn. Sporen konden daardoor niet nauwkeuriger gedateerd worden dan zo'n 100 tot 150 jaar, in de tweede en derde eeuw n.Chr. Toch is een fasering van de bewoningssporen gemaakt, waarin gelijktijdig gebruikte huizen, erfafscheidingen, drainagegreppels, waterputten en hutkommen zijn gecombineerd.

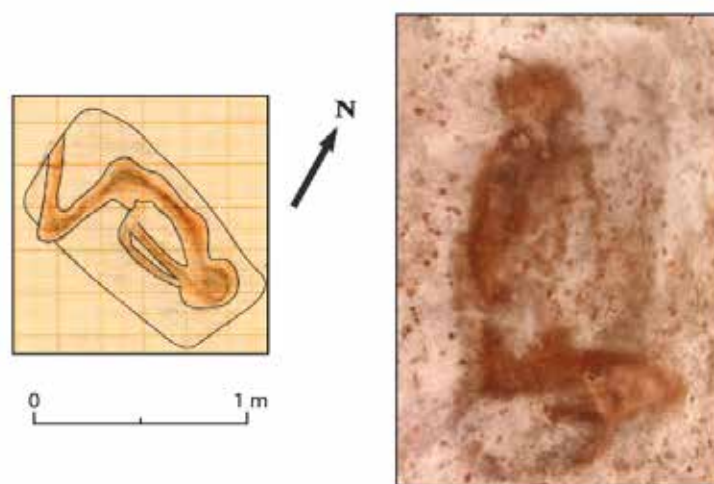
Deze gepolijste voetschaal met een heel smalle voet komt uit de periode tussen 100 en 250

Kraal van blauw glas, uit de 2e/3e eeuw. 2,3 bij 1,9 cm groot

Door die fasering wordt duidelijk dat de bewoning in het gebied sterk afhankelijk was van de waterhuishouding. Tussen 50 en 100 (vroeg tot en met midden Romeinse tijd) was sprake van verdroging van het landschap. Het gebied is in die tijd wel gebruikt als akkergebied, maar daarbij was veel last van verstuing door zand. Mogelijk werd dit veroorzaakt door overexploitatie van de grond vanaf de ijzertijd, en werd het verstuing versterkt door een lage

Inhumatiegraf met lijksilhouet

grondwaterstand. Met plaggen is geprobeerd om de bodem weer te bemesten zodat deze weer gebruikt kon worden als akker. Dit tijl keerde. Door vernatting kromp het bewoonbare gebied. Tussen 100 en 150 werden om vernatting tegen te gaan, meer drainagegreppels rond akkers aangelegd, en deze ontwikkeling zette ook door in de opvolgende fase tussen 150 en 250-275. Tot dan toe kon in het gebied nog goed gewoond worden, getuige de archeologische resten van boerenbedrijven op verschillende plekken. In de laatste fase, tussen 250 en uiterlijk 325, is onduidelijk of er nog nieuwe drainagegreppels gegraven werden. Waar men voorheen vooral leefde van het gemengd bedrijf, was de grond nu vooral in gebruik als weiland.

Middeleeuwen aan zet: een veranderd landschap

In de vierde eeuw n.Chr. vernatte het gebied steeds verder en werd het verlaten. Gedurende 150 jaar kon het landschap weer herstellen. De akkergronden waren weliswaar door de vernatting versnipperd geraakt, maar de afwatering verbeterde waardoor de grond vruchtbaar werden ook bos kon ontwikkelen. Het oude pleistocene dekzand werd omringd door wadden en kwelders.

In de vroege middeleeuwen nam de bevolking sterk toe. Nieuwe inwoners waren sterk afhankelijk van de kwelders: hier werden dieren geweid en kleizoden gewonnen die dienden als bouw materiaal. Bij het ophogen van grond, en de bouw van wanden en vloeren van

Deze haarspit, een draagbaar aambeeld, werd gebruikt in combinatie met een hamer om landbouw gereedschappen aan te scherpen. De vondst is gedateerd rond 200 n.Chr.

huizen, hutkommen en waterputten werden dergelijke kleizoden gebruikt. Een klein vroegmiddeleeuws dorpje ontstond.

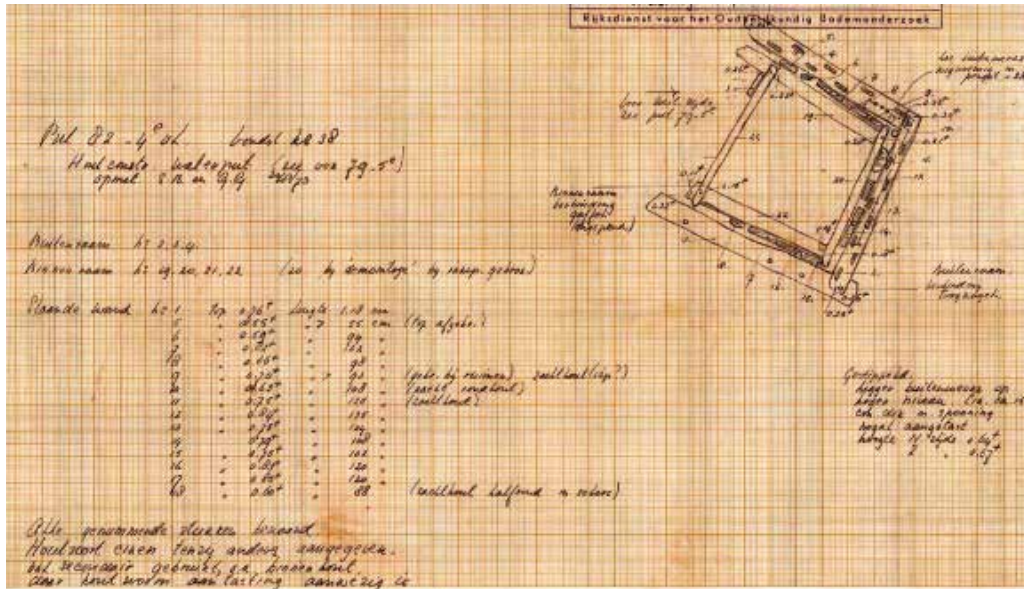
De dekzandheuveld bepaalden de woonplaats en structuur van de nederzetting. In de Merovingische periode werden vooral de hoge dekzandheuvelds bewoond, in de Karolingische periode verspreidde de bewoning zich verder over de lagergelegen delen in het landschap. De keileemgrond werd vermeden. Daarbij moet een kanttekening geplaatst worden: al in de ijzertijd en Romeinse tijd hadden bewoners de hoge delen in het gebied afgevlakt en lage delen opgevuld, waardoor het oorspronkelijke, natuurlijke reliëf al was aangetast. In de vroege middeleeuwen is men op dezelfde voet verder gegaan. En hoe. Door het bouwrijp maken en ophogen met kleiplaggen, en ook het afgraven van grond is het oorspronkelijke reliëf verdwenen. Met al dit grondverzet zijn ook oude ijzertijdbewoningsslagen, met daarin veel (toen al) oude resten waaronder aardewerk, als ophogingsmateriaal gebruikt. De archeologische puzzel werd er niet makkelijker op.

Gebouwen, waterputten en vondsten

De bevindingen van bewoning in de vroege middeleeuwen geven een beeld dat vergelijkbaar is met eerdere perioden. Verschillende bouwplattegronden van huizen, stallen en schuren werden getraceerd, alsook waterkuilen zonder beschoeiing én waterputten met wanden van kleizoden waarvan sommige met houten funderingen. Verder zijn hutkommen gevonden, waarvan enkele met mogelijk een zitbankje, en verschillende kuilen, greppels en sloten. De greppels en sloten dienden vooral als erfafscheiding. In tegenstelling tot de voorgaande perioden zijn er maar weinig greppels (of sloten) gevonden, die het land moesten draineren. Er zijn ook resten van een zandweg gevonden die op een voorloper van de huidige Akenbuurtseweg aansloot.

Uit de vroege middeleeuwen zijn maar liefst 36 (incomplete) bouwplattegronden gevonden. De plattegronden zijn in te delen in een aantal categorieën: het gaat om boerderijen waarin de stal in het huis is inbegrepen, of om losse boerderijen en stallen. De woonstalhuizen hadden een tweedeling: een eenbeukig woon/

Het onderste deel van een waterput met restanten van een tussen twee houten raamwerken ingeklemde plankenwand. In de constructie is sloophout gebruikt

werkhuis met houten wanden van ca. 15 meter, met twee tegenover elkaar liggende ingangen in de zijwanden. Daarachter bevond zich de driebeukige stal met zodenwanden, van ca. 12 meter lang, met een eigen ingang aan de kopse kant. Het hele woonstalhuis was ca. 5 meter breed. Tussen de twee delen bevond zich een aparte ingang naar de stal.

In de stal waren boxen voor vee, met een maximale capaciteit van 28 runderen. Van sommige veeboxen varieert de breedte; een bredere box wijst in erop dat hier waarschijnlijk ook paarden gehouden werden. Tussen de vele plattegronden viel één woonstalhuis op door de veel grotere afmetingen; mogelijk was dit een vronhoeve: een boerderij als standplaats van een plaatselijke autoriteit met een regionale functie waar veel goederen konden worden opgeslagen. Bij dit woonstalhuis is ook een opvallende waterput gevonden met een vierkante beschoeiing bestaande uit houten planken. Bij de constructie van de houten schacht van deze waterput is sloophout gebruikt dat afkomstig is uit de wand van een gebouw dat rond het midden van de 8e eeuw in gebruik was. Onbekend is hoe oud het sloophout was voordat het in de waterput werd gebruikt. In het hout zijn inkepingen, sleuven en doorboringen gemaakt waarmee planken een balken met elkaar verbonden werden, onder andere met een pen-en-gat-verbinding. De onderdelen van deze waterput zijn van eikenhout. Andere waterputten die ook een houten beschoeiing of fundament hadden, zijn van eik, els of essenhout

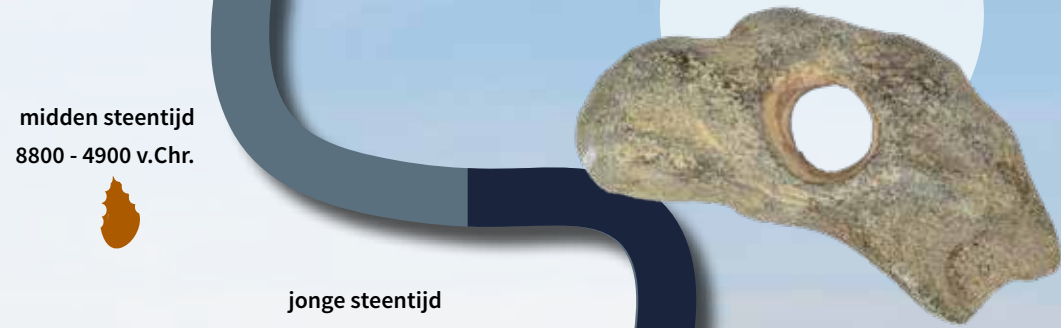
gemaakt. De meeste stukken worden gedateerd in de 8e eeuw, een enkel deel zelfs uit de Merovingische periode (5e tot de 8e eeuw). Het vondstmateriaal bestaat vooral uit aardewerk en relatief weinig vondsten van metaal (ijzer, brons en koper), glas en steen. Een glazen speelsteentje, een Domburgfibula uit de 7e eeuw en een gerepareerde ijzeren sikkel uit de Karolingische periode zijn echter wel bijzondere vondsten te noemen. Vondsten van organische materialen zoals hout, textiel of leer zijn, afgezien van de houten waterputfunderingen, niet gevonden. Dergelijke materialen vergaan makkelijk in zandgronden. Toch geven specifieke vondsten wel een idee van handel en uitwisseling van geïmporteerde waren uit gebieden ver weg. Sommige aardewerkscherven zijn van grote voorraadpotten uit het Duitse Rijnland, die als containers zijn gebruikt. Bijvoorbeeld voor de transport van wijn die naar en via Texel werd vervoerd, in ruil tegen Texelse wol, zuivel, vlees en levend vee. ♦

▶ *Halfronde sikkel van ijzer uit de periode 700-900. Het blad is ooit gerepareerd, te zien aan de klinknagel halverwege*

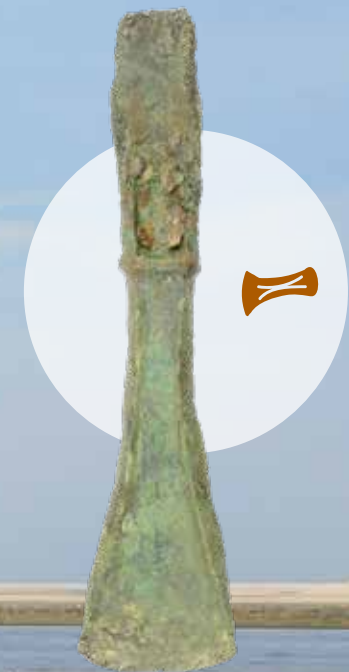
oude steentijd
300.000 - 8800 v.Chr.

midden steentijd
8800 - 4900 v.Chr.

jonge steentijd
4900 - 2000 v.Chr.

bronstijd
2000 - 800 v.Chr.

ijzertijd
800 - 12 v.Chr.

Romeinse tijd
12 v.Chr. - 450 n.Chr.

middeleeuwen vroeg
450 - 1050 n.Chr.

middeleeuwen laat
1050 - 1500 n.Chr.

nieuwe tijd
1500 n.Chr. - heden

Vondsten in de tijd

